

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра конституційного права та правосуддя

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Конституційно-правові гарантії незалежності суддів в Україні»

«Constitutional and legal guarantees of independence of judges in Ukraine»

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 081 Право

Освітня програма Право

Куцюк Тетяна Анатоліївна

Керівник: д.ю.н., проф. Прієшкіна О.В. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Борщенко В.В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ 4 від 15.11.2024 р.

Захищено на засіданні ЕК № 6
протокол № _____ від _____ 2024 р.
Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувачка кафедри
_____ Тетяна СТЕПАНОВА
(підпис)

Голова ЕК
_____ Олена МИКОЛЕНКО
(підпис)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ – ОСНОВНА ЗАСАДА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ	
1.1. Поняття та значення незалежності суддів у контексті доктрини конституціоналізму	6
1.2. Місце принципу незалежності суддів серед засад судочинства: конституційно-правовий аспект.....	18
Висновки до розділу 1.....	27
 РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
2.1. Гарантії незалежності суддів та їх правове забезпечення на міжнародному рівні	30
2.2. Гарантії незалежності суддів та їх правове забезпечення в Україні...	56
Висновки до розділу 2.....	71
 ВИСНОВКИ.....	75
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Неможливо переоцінити важливість незалежності суду в державі. Це має вирішальне значення для забезпечення верховенства права, відстоювання справедливості та захисту прав особистості. Коли судді вільні від втручання чи впливу з боку інших гілок влади чи зовнішніх суб'єктів, вони можуть приймати рішення на основі закону та доказів, а не політичних чи особистих мотивів. Незалежність судової влади також зміцнює суспільну довіру до правової системи та допомагає запобігати корупції та зловживанню владою. Зрештою, незалежна судова система є важливою для підтримки чесного та справедливого суспільства.

Конституційно-правові гарантії незалежності суддів є одним з основних принципів правової системи будь-якої країни. Незалежність суддів гарантує, що судова влада буде функціонувати безперешкодно і не буде піддаватися тиску чи впливу з боку інших гілок влади чи приватних осіб. Це забезпечує рівність перед законом, справедливість у вирішенні судових питань та дотримання прав людини. Дослідження конституційно-правових гарантій незалежності суддів має велике значення, оскільки вони визначають ефективність і правомірність діяльності судової системи. Розуміння цих гарантій дозволяє громадянам бути свідомими своїх прав і можливостей в судовому процесі, а також контролювати дії суддів та дотримання ними принципів справедливості. Таким чином, знання та дослідження конституційно-правових гарантій незалежності суддів є важливим для зміцнення демократії, правової держави та забезпечення справедливого судочинства.

Серед українських науковців окремі питання щодо незалежності суддів висвітлювали такі науковці, як Василевич М.В., Галайденко Т. В., Кухта М.М., Москвич Л.М., Прилуцький С.В. та деякі інші.

Як вірно зазначає Т.В.Галайденко, «дедалі більш очевидним стає усвідомлення того, що наявність дієвого гарантійного механізму забезпечення незалежності суддів є важливою передумовою зміцнення правової держави, в якій судочинство здійснюється неупередженим і справедливим судом на основі вимог закону. Це визнається у всіх демократичних правових державах і розглядається як необхідна умова входження України до європейського правового простору. Не випадково в Концепції удосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженій Указом Президента України від 10 травня 2006 р., серед завдань реформування судової влади визначено важливість подальшого зміцнення незалежності суддів» [1, с.3-4].

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні змісту конституційно-правових гарантій незалежності суддів в Україні, стану правового регулювання та проблем і недоліків судової практики з метою обґрунтування способів вирішення проблем правозастосовної діяльності при реалізації положень про незалежність суддів в Україні.

Окреслена мета визначила такі задачі дослідження:

- розкрити поняття та значення незалежності суддів у контексті доктрини конституціоналізму;
- виявити місце принципу незалежності суддів серед засад судочинства;
- охарактеризувати гарантії незалежності суддів та їх правове забезпечення на міжнародному рівні та в Україні;
- окреслити недоліки та прогалини у правореалізації положень про незалежність суддів і запропонувати шляхи вирішення цих проблем.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері систематизації гарантій незалежності суддів.

Предметом дослідження є конституційно-правові гарантії незалежності суддів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи науково-юридичного пізнання. Застосування історичного методу та методу аналізу дозволило охарактеризувати поступовість у формуванні засад та переліку гарантій незалежності суддів (підрозділ 2.1). Формально-юридичний метод застосовувався при дослідженні та розкритті поняття гарантій незалежності суддів в Україні (Розділ 1). Застосування методу аналізу дозволило розкрити сутність та значення принципів правосуддя та місця серед них принципу незалежності суддів (Розділ 1, підпункт 1.2). А застосування порівняльно-правового методу у взаємодії із системно-структурним дозволило виявити вплив міжнародних актів з питань незалежності суддів на вітчизняне законодавство з цього питання (Розділ 2, підпункт 2.2).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, переліку умовних позначень, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ – ОСНОВНА ЗАСАДА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

1.1. Поняття та значення незалежності суддів у контексті доктрини конституціоналізму

Один з основних принципів демократичного суспільства та беззаперечна цінність людського існування – це справедливість.

Як слушно зазначає П.І.Прохоров, «одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу є принцип незалежності суддів, проголошений майже в усіх конституціях демократичних держав» [2, с.59]. У ч. 1 ст. 97 Конституції ФРН зазначено, що «судді незалежні та підкоряються лише закону» [3]; подібна норма міститься у ч. 5 ст. 159 Конституції Іспанії [4, с. 47], ч. 3 ст. 76 Конституції Японії [5], ч. 1 ст. 104 Конституції Італії [6, с. 25]. «У перших семи Пекінських тезах щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону закріплено необхідні для незалежності суддів гарантії, зокрема: підтримка незалежності з боку держави, формальне вираження незалежності в Конституції чи законі, повага до судової влади з боку інших інститутів влади, можливість суддів створювати асоціації, підтримка принципів неупередженості та незалежності з боку самих суддів стосовно своїх колег та інші» [7].

Забезпечення та дотримання справедливості в демократичних країнах покладається на судову владу, яка є самостійною гілкою державної влади. Ця влада відповідає за здійснення правосуддя через уповноважені державні органи (суди), які справедливо вирішують правові конфлікти між громадянами, а також між громадянами і органами влади

чи організаціями. Захист прав і свобод громадян є ключовою характеристикою судового процесу у правовому суспільстві.

Як зазначено в Декларації щодо принципів незалежності судової влади, прийнятої Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи від 14.10.2015, «органи законодавчої та виконавчої влади зобов'язані дбати про авторитет судової гілки влади і, коментуючи судові рішення, не повинні критикувати їх до тої міри, яка може підірвати довіру суспільства до судової влади» [8].

Судова влада має на меті запобігати неправомірним діям держави щодо своїх громадян. Правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод людей та їх захист у разі порушення, виступаючи гарантом законності та порядку в суспільстві. Важливість судових органів у сучасних країнах також полягає в їхній ролі регулятора відносин у суспільстві, яке складається з різноманітних, часто конфліктуючих груп та індивідів з різними цінностями, сподіваннями та інтересами.

Система правосуддя повинна вирішувати конфлікти, що виникають між окремими громадянами, між групами громадян (асоціаціями, організаціями, об'єднаннями) та між окремими громадянами і державою. Важливість судової влади важко переоцінити.

Відповідно до статті 124 Конституції України, «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [9].

Це свідчить про те, що єдиним органом, який має законне право здійснювати правосуддя в демократичній державі, є суд. Діяльність будь-якого державного органу, включаючи суд, ґрунтується на певних принципах — основних, керівних засадах, ідеях та положеннях, які визначають зміст і напрямок правового регулювання суспільних відносин.

Незалежність суддів є важливою категорією в державі з кількома ключовими аспектами.

В першу чергу, незалежність суддів є основною складовою принципу поділу влади, де законодавча, виконавча та судова влади діють автономно один від одного. Вказане запобігає зловживанню владою та забезпечує баланс. Крім того, незалежні суди можуть ефективно захищати права і свободи громадян, ухвалюючи рішення на основі закону, без впливу ззовні. Це критично для забезпечення справедливості та неупередженості.

Громадяни більше довіряють судовій системі, коли впевнені, що судді не підлягають зовнішньому тиску і можуть ухвалювати рішення, ґрунтуючись на законі і фактах. Одночасно судова незалежність забезпечує можливість контролю за діяльністю державних органів, що запобігає зловживанням і корупції.

Важливою складовою незалежності суддів в державі є створення соціальної стабільності, оскільки незалежні суди сприяють стабільності в суспільстві, забезпечуючи справедливе і прозоре вирішення конфліктів, що зменшує ризик соціальних напружень та конфліктів. А також в умовах незалежної судової влади покращується інвестиційний клімат, оскільки інвестори мають впевненість у захисті своїх прав і майна.

Таким чином, незалежність суддів є запорукою ефективної та справедливої правової системи, яка підтримує загальне демократичне та соціально-економічне середовище в державі.

В юридичній енциклопедії незалежність суддів визначається як «один з головних конституційних принципів правосуддя, на основі якого формується правове положення судді в державі» [10, с.130]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає як «такий, який не залежить від кого-небудь, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь» [11, с. 760].

Незалежність судді «служує забезпеченню верховенства права та інтересів осіб, які прагнуть неупередженого правосуддя» [12].

Як слушно зазначає Т.В.Галайденко, «незалежність судді – це право й обов’язок судді вільно, законно і справедливо забезпечувати розгляд справи за внутрішнім переконанням і на підставі закону без будь-якого неправомірного впливу і забезпечення ефективного захисту прав людини та інтересів держави» [1, с.21].

Л.М.Москвич вказує, що «незалежність судді означає незалежну процесуальну діяльність судді при здійсненні судового розгляду юридично значущих справ відповідно до процедур, передбачених законом, які виключають можливість будь-якого впливу на процес прийняття суддею рішення, і згідно з професійною правосвідомістю судді» [13, с. 143].

М.В.Василевич зазначає, що «незалежність суддів полягає в їх самостійності, непов’язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею» [14, с. 9].

В.М.Хіміч визначає, що «принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону слід розглядати як урегульовану чинним законодавством демократичну засаду, яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також невідомість суддів будь-кому та самостійне право кожного судді вільно брати участь у дослідженні доказів, обговоренні та прийнятті рішень за власним переконанням» [15, с. 119].

С.С.Аскеров вказує, що «незалежність суддів означає незалежність професійного судді – посадової особи органу державної влади, яка визначає права та обов’язки суддів як під час здійснення судочинства, так і їх взаємовідносини з суб’єктами процесуальної діяльності, іншими органами влади, їх посадовими особами та громадянами тощо» [16, с.174].

М.М.Гудима «під принципом незалежності суддів слід розуміти передбачену чинним законодавством фундаментальну засаду, що характеризує як статус суддів, так і судочинство в цілому і яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання, однак керуючись верховенством права. Розглянутий принцип є двоєдиним: незалежність суддів при здійсненні правосуддя обов'язково передбачає їх підпорядкування верховенству права. Це водночас є і додатковою гарантією незалежності, оскільки судді підкорюються визначеним нормативно-правовим актам і ніяким суб'єктам при прийнятті ними рішень у справі, а з іншого боку – підпорядкування верховенству права є розумним обмеженням незалежності суддів, спрямованим на уникнення беззаконня і свавілля» [17, с.751].

Як вказують В.В. Комаров і Н.В. Сібільов, «при здійсненні судочинства незалежність суддів та підкорення їх лише закону виявляється у процесуальному режимі внутрішньо-судових відносин складу суду, що розглядає справу, відносинах з учасниками судової справи, вищими судовими органами, усіма організаціями, посадовими особами й громадянами, який унеможлиблює втручання в діяльність судді при здійсненні правосуддя» [18, с. 635].

С.І. Пушкар зазначає, що «незалежний суд, правильно визначати як певний правовий стан, статус судді під час здійснення правосуддя, наявність якого обумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками. Внутрішній аспект незалежного суду, – продовжує автор, – може мати багато складників, але, в першу чергу, він ґрунтується на моральних устоях та етичних нормах конкретної людини – судді. Тут поняття незалежності дуже тісно переплітається із такими категоріями як неупередженість, безсторонність та справедливість, позначаючи у кінцевому результаті певний спосіб мислення. Адже очевидно, що одні і

ті самі обставини кожна людина сприймає індивідуально, через призму власних уявлень про світ» [19, с. 233–237].

В.Маляренко слушно зазначає, що «хоча після прийняття відповідних змін до нормативних актів було досягнуто окремих гарантій незалежності судової влади, але спроба втручання в правосуддя не припинилася. Спостерігався вплив на суддів з боку посадових осіб органів державної влади шляхом так званих «телефонних вказівок» [20, с.36].

І.Кондратова зауважує, що «незалежність, як багатогранний феномен, має різні сенси. Проте насамперед вона передбачає спосіб мислення судді, наявність у нього установок і його особисте переконання в тому, що у своїй діяльності він може керуватися лише власним розумінням права та закону, уникаючи спокус і розглядаючи будь-який вплив (чи то дружнє прохання, чи то владний тиск) на нього як незаконний. Саме наявність у судді «внутрішнього стрижня» є тією моральною гарантією, яка здатна забезпечити незалежність судді, його авторитет і довіру з боку суспільства» [21, с. 259].

Слід погодитись з В.І.Кононенко, що «суддя – це жива людина і у нього, як будь-якої іншої людини, є свої певні цінності, почуття і пристрасті. Оскільки суддя є розумною істотою, яка приймає рішення шляхом логічного та психологічного процесу, ніхто не може стверджувати, що він машина, позбавлена почуттів. Здатність судді звільнятися від стороннього тиску, завжди бути нейтральним залежить від його особистих якостей» [22, с.55].

Т.В.Галайденко пропонує «під гарантіями незалежності суддів розуміти передбачені нормативно-правовими актами засоби мінімізації та усунення нелегативних зовнішніх та внутрішніх впливів на суддю під час відправлення правосуддя, спрямовані на забезпечення постановлення

законного і обґрунтовано рішення відповідно до встановленої процедури» [23, с.30].

П.І.Прохоров наполягає на наявності чотирьох основних принципів щодо здійснення суддями правосуддя: призначуваність, незмінюваність, незалежність суддів, судова несумісність. Він вказує, що «ці принципи можна вважати основними та фундаментальними в контексті конституційно-правового статусу суддів, інші (як-от принцип недоторканності, об'єктивності, компетентності тощо) є похідними від них» [2, с.58]. За підсумками свого дослідження на тему «Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика» він доходить висновку, що «гарантія незалежності суддів є багатоаспектною та виконує функцію захисту суддів від зовнішнього тиску. Це проявляється, зокрема, у забезпеченні «фінансової незалежності» суддів, наданні недоторканності та імунітету суддям, встановленні особливого порядку притягнення суддів до відповідальності, забороні неповаги до суддів» [2, с.61].

В.Сердинський зазначає, що «системний аналіз положень Конституції України дає можливість підсумувати, що незалежність виступає конституційним принципом як організації, так і функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону» [24, с.165].

Загалом структура незалежності судової влади частіше за все розглядається вченими на двох рівнях: зовнішньому та внутрішньому.

Зовнішній рівень незалежності охоплює політичну та соціально-економічну незалежність. Політична незалежність визначається суспільно-політичним контекстом, у якому здійснюється судова діяльність. Справжня незалежність суду повністю виключає будь-який вплив політичних партій, громадських рухів або їхніх лідерів на судову владу. Це питання є особливо актуальним у умовах багатопартійної

системи та політичного плюралізму. Зазначений рівень незалежності відображається в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», який встановлює, що всі державні органи, установи, організації, органи місцевого та регіонального самоврядування, а також громадяни та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судових органів і не порушувати її.

Для забезпечення прогресивних змін у напрямку створення правової держави необхідна також соціально-економічна незалежність судової влади. Цей рівень незалежності гарантується спеціальним порядком фінансування судів, матеріальним і побутовим забезпеченням суддів, а також їх соціальним захистом.

Як зазначає С.В.Прилуцький, «якщо судова влада в особі її представників не здобула необхідного рівня незалежності, існує велика ймовірність перетворення правосуддя на фарс, а судів – на інструмент політичних розправ» [25, с.60]. Даний дослідник відзначає, що «важливим критерієм незалежності суддів є принцип незмінюваності, який, на думку Консультативної ради європейських суддів, потрібно втілити на найвищому рівні у внутрішньому праві. В Україні саме на конституційному рівні закріплено, що судді призначаються на посаду безстроково. Це нове положення Конституції України є результатом внесення змін до Основного Закону держави в 2016 році в зв'язку з проведенням нової судової реформи, яка була направлена на забезпечення незалежності судової гілки влади. Однак, аналізуючи ці конституційно-правові положення, вітчизняні науковці приходять до висновку, що ці зміни є неоднозначними, оскільки вони мають підвищувати незалежність суддів, однак на практиці доводиться констатувати про послаблення цього ключового елементу їхнього статусу» [26, с.73].

В.М. Кравчук та О.М. Юхимюк кваліфікують «незалежність суддів як один з статусних принципів правового статусу суддів, до яких вони

також відносять: принцип єдності статусу суддів; принцип взаємозв'язку прав і обов'язків суддів; принцип недоторканності суддів; принцип самостійності суддів; принцип неупередженості (безсторонності) суддів; принцип незмінюваності суддів» [27, с.108].

У своїй дисертації М.М.Кухта виокремив «наступні юридичні властивості незалежності суддів: 1) наявність чіткої сфери дії. Незалежність судді має місце виключно при здійсненні повноважень, визначених чинним законодавством, ...даний принцип поза рамками судового процесу не існує; 2) рівень будь-якого різновиду незалежності (зовнішньої чи внутрішньої) суддів тісно пов'язаний та залежить від особистісних якостей судді, таких як: стійкість до впливу, наявність почуття відповідальності за прийняте рішення перед законом та суспільством, відчуття обов'язку (професійного та морально-етичного); 3) застосування принципу незалежності відповідно під час відправлення правосуддя передбачає уміння досконало володіти знанням законодавства, а також приймати судові рішення виключно з урахуванням фактичних обставин справи, без будь-яких втручань чи впливу; 4) незалежність суддів є міжгалузевим принципом відправлення правосуддя, а також гарантією здійснення справедливого судочинства. Порушення цієї фундаментальної засади, на думку науковця, тягне за собою підривання авторитету судової гілки влади, існування суддівського свавілля, зловживання суддею своїми правами» [28, с.60].

О.І.Крижова доволі ґрунтовно висвітлила «ознаки незалежності суддів, а саме – вона: 1) не є абсолютною, адже обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких здійснюється судова влада; 2) є легітимною лише під час здійснення процесуальної діяльності судді; 3) містить елемент особистісної незалежності суддів (тобто наявність у судді певних морально-психологічних якостей, які сприяють реалізації права судді самостійно приймати рішення по справі); 4) передбачає

незалежність як від зовнішнього (фактори, що знаходяться за межами судової системи), так і внутрішнього (фактори усередині самої судової системи) впливу на процес прийняття суддею рішення по справі; 5) забезпечується погрозою застосування кримінального покарання у випадку порушення незалежності» [29, с. 17].

О.П.Кучинська та Ю.В.Циганюк обґрунтовують системний підхід до поняття «незалежність суду», суть якого полягає в тому, що незалежність суду «слід розглядати як єдине та в той же час багатогранне явище, що є і елементом системи стримувань та противаг, і принципом (засадою) функціонування судової влади, її якісною характеристикою, і елементом права на суд, і мірою свободи суду у відносинах із іншими гілками державної влади» [30, с.99].

Т.В.Струс-Духнич визначає незалежність суддів «як гарантію захисту прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також інтересів суспільства і держави» [31, с.7]. Такий підхід обґрунтовується, «по-перше, конституційним положенням про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України), а, по-друге, змістом статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Вказана стаття гарантує право на справедливий суд, одним з елементом якого є незалежний суд» [31, с.7].

Аналіз чинного законодавства дозволяє серед правових засобів виділити «дві групи обставин, реалізація яких спрямована на забезпечення суддівської незалежності: передумови (умови) та гарантії суддівської незалежності. В юридичній літературі зазначається, що передумови незалежності суддів стосуються їх особистих якостей, а гарантії – сфери їх діяльності» [32, с. 9-11].

В.О.Гринюк наполягає, що «суттєвим елементом суддівської незалежності є таємниця наради суддів. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України передбачає, що вирок постановляється в окремому

приміщенні – нарадчій кімнаті» [33, с.135]. Одночасно він акцентує увагу на тому, що «класифікація гарантій незалежності суддів має умовний характер, оскільки усі гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі діалектично взаємозв'язані, пронизують і доповнюють одна одну. Політичні гарантії в багатьох випадках виступають у правових формах і можуть поєднуватися з юридичними гарантіями, які, у свою чергу, можуть мати політичний характер» [33, с.135].

Є.С.Назимко та Г.С.Буга доходять слушного висновку, що «незалежність судової влади нарівні з законодавчою та виконавчою владою є невід'ємною ознакою правової держави, в якій кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод. В Україні закріплено незалежність судів як конституційний принцип організації та діяльності судів для забезпечення права особи на такий захист» [34, с.62].

Доречно погодитися з Т.Р.С.Алланом, що «доктрина конституціоналізму, вихідні засади якої відображено в чинній Конституції України, передбачає існування в державі конституційної системи правління, що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів і методів правління, оснований на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління. Інституційною гарантією функціонування такої системи є принцип поділу державної влади на гілки, кожна з яких відповідальна за виконання відмінних функцій і «забезпечує рівність і справедливість у владних діях» [35, с.11]. Ефективне виконання судовою владою її функцій можливе лише за умови її незалежності, що є характерною відмінною рисою саме судової влади. Більш того, виходячи з доктрини конституціоналізму, суди повинні бути повністю незалежні від органів законодавчої влади, діяти не як інструменти обраного більшістю законодавчого органу, а як слуги конституційну владу загалом» [35, с.11-12]. «Незалежність судової гілки

влади забезпечуються, по-перше, відокремленістю її від системи поділу державної влади, по-друге, неможливістю інших гілок державної влади впливати на рішення судів або скасовувати їх, по-третє, гарантіями незалежності суддів» [36, с.58].

«Зовнішня незалежність суддів пов'язана із взаємовідносинами всередині системи державної влади, а також з відносинами судової влади і суспільства. Велике значення в забезпеченні зовнішньої незалежності судової влади має ставлення до неї з боку органів законодавчої та виконавчої влади. У пункті 17 рекомендацій Ради Європи щодо суддів указано, що, коментуючи рішення суддів, виконавча і законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також варто уникати дій, що можуть поставити під сумнів їхні бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію» [12]. З іншого боку, слід погодитися з О.Бориславською, що «судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри суспільства, адже вони є його частиною і служать йому. Відтак вони повинні підтримувати зв'язок між суспільством, бути визнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування» [36, с.58].

З іншого боку, слушною видається позиція Ю.Є. Полянського, що «незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством та учасниками судового процесу, сприймається в суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і надбання сучасного демократичного суспільства; судочинство може стати правосуддям у буквальному розуміння цього слова лише у разі коли воно здійснюється незалежним суддею» [37, с. 82].

За підсумками аналізу різних думок і позиції щодо визначення поняття незалежності суддів доречно зазначити, що незалежність

виступає конституційним принципом як організації, так і функціонування судів, а також професійної діяльності суддів.

1.2. Місце принципу незалежності суддів серед засад судочинства: конституційно-правовий аспект

Слово «принцип» походить від латинського терміна, що означає «основа», «базові засади» та «основні положення».

Принципи – це ключові засади, закріплені в законодавстві, які відображають суть правосуддя. Найважливішою характеристикою принципів є їх правовий характер. Вони закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів», міжнародних договорах, угодах, конвенціях, ратифікованих Верховною Радою України, а також у Кримінальному, Цивільному, Господарському процесуальних кодексах та Кодексі адміністративного судочинства України.

Принципи відображають найсуттєвіші характеристики правосуддя та його основні положення. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що судова влада є важливим інститутом правової, демократичної та незалежної держави, а принципи є базовими засадами, на яких ґрунтується правосуддя.

Принципи визначають ключові засади права, які спрямовані на забезпечення процесуальної діяльності суду, організації правосуддя, а також правового статусу учасників судового процесу. Зміст цих принципів закріплюється у відповідних правових нормах. У міру розвитку держави і права принципи еволюціонують, враховуючи політичні, соціальні та економічні інтереси громадян, юридичних осіб і суспільства в цілому. Розвинене суспільство вимагає досконалої та цілісної юридичної структури, що формується на основі передових засад правової

організації суспільного життя, установ і соціальних інститутів. Ці засади, в першу чергу, відображені в праві, а особливо в його принципах.

Принципи права є багатогранним явищем, і до їх дослідження можна підходити з різних аспектів, але бажано мати єдину основу для їх визначення.

На нашу думку, категорія «принцип» тісно пов'язана з такими категоріями, як «ідея», «закономірність», «сутність». Принципи права можна визначати різними способами, наприклад, через закономірності розвитку суспільства і права або через їх сутність і зміст.

З огляду на вищезазначене, у юридичній літературі принципи судочинства розглядаються як основні правила діяльності суду, що становлять базу для побудови процесу та відносин, які виникають у сфері судочинства.

А.М.Колодій виділяє загальнолюдські принципи права і принципи права юридичного. На його думку, «в абсолютній більшості випадків кожен принцип права спочатку існує як загальносоціальний, а потім, за використання його юридичною практикою і осмислення юридичною наукою, як принцип правосвідомості, перетворюючись у результаті процесу правоутворення на принцип права» [38, с.54; 39, с.86].

За О.Ф.Скакун «галузеві принципи права притаманні конкретній галузі права, які, нарівні з методом і предметом правового регулювання, сприяють індивідуалізації цієї галузі. Наприклад, принцип рівності сторін у майнових відносинах – у цивільному праві; принцип забезпечення свободи праці – у трудовому праві; принцип індивідуалізації покарання – у кримінальному праві тощо. Міжгалузеві принципи права притаманні кільком спорідненим галузям права. Наприклад, принципи гласності, змагальності сторін і незалежності судочинства – у кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному праві; принципи

матеріальної відповідальності – у цивільному та трудовому праві тощо» [40, с.56].

Під принципами правосуддя слід розуміти ідеї та уявлення про суд і правосуддя, які закріплені в нормах процесуального права. Завдяки цьому вони стають основними положеннями та якісними характеристиками, що визначають сутність процесуального права, порядок його застосування та напрямки подальшого розвитку.

Ними також можна визнати фундаментальні положення та основоположні правові ідеї, закріплені в нормах загального характеру. Вони пронизують усі інститути процесу та визначають структуру процесу, що забезпечує ухвалення законних і обґрунтованих рішень та їх виконання. Принципи становлять основу системи норм процесуального права, є центральними поняттями та стрижневими засадами всієї системи процесуальних законів.

На нашу думку, основні засади та принципи здійснення правосуддя можна розглядати як закріплені в Конституції України або такі, що впливають з її норм основоположні правові ідеї, які визначають організацію та діяльність державних органів, що реалізують судову владу. Таким чином, основні засади судочинства в Україні є сукупністю принципів, які нормативно визначають сутність і зміст судочинства в цілому та встановлюють особливості здійснення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в Україні.

Ст. 129 Конституції України визначає систему принципів здійснення судочинства у найбільш загальному вигляді.

«Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;

- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства» [9].

Основним принципом національного судочинства є принцип верховенства права, який передбачає суворе дотримання судами загальної юрисдикції Конституції та законів України під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. На відміну від країн з англосаксонською правовою системою, судові прецеденти не можуть виступати джерелом судочинства в Україні, за винятком рішень міжнародних судів.

Ще одним ключовим принципом судочинства в Україні є принцип здійснення правосуддя виключно судами, що забороняє делегування судових функцій іншим органам чи посадовим особам. Особи, які незаконно виконують функції суду, несуть відповідальність згідно з законом.

Важливим принципом судочинства є також принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Цей принцип реалізується через участь народних засідателів і присяжних у діяльності судів загальної юрисдикції.

Одним із основоположних принципів судочинства в Україні є принцип гарантованості права на судовий захист, який належить до загальних принципів конституційного права. Так, стаття 8 Конституції України проголошує: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [9, ст.8], а стаття 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначає, що «в Україні діє єдина система забезпечення функціонування судової влади – судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя» [41].

Закон «Про судоустрій і статус суддів» деталізує цей принцип і гарантує захист прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону: «Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом» [41, ст.8].

Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» розширює застосування цього принципу щодо кола суб'єктів: окрім громадян України, право на судовий захист також гарантується іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам.

Основою правового статусу судів загальної юрисдикції є принцип територіальності та спеціалізації судів, що становить базу для формування їх системи, який означає, що при створенні Президентом України судів загальної юрисдикції враховуються місцезнаходження та статус новостворюваного суду. Підставами для створення або ліквідації суду є зміни в адміністративно-територіальному устрої тощо.

Принцип спеціалізації судів передбачає, що відповідно до Конституції України в системі судів загальної юрисдикції створюються загальні та спеціалізовані суди окремих юрисдикцій (господарські, адміністративні та інші), а в судах різних юрисдикцій може

впроваджуватися спеціалізація суддів для розгляду конкретних категорій справ у межах цієї юрисдикції.

Принцип змагальності сторін та свободи у наданні ними доказів суду, а також у доведенні їх переконливості є одним із ключових принципів судочинства в усіх сферах юрисдикції. Для змагального типу судового процесу характерне чітке розмежування процесуальних функцій сторін та незалежності суду від інтересів цих сторін, наявність протилежних учасників у судовому процесі та їх активна участь у дослідженні доказів. Цей принцип деталізується в галузевому процесуальному законодавстві, що стосується як учасників судового процесу, так і їх функцій та порядку дослідження доказів.

Принцип гласності судочинства передбачає, що розгляд справ у судах має відбуватися відкрито, за винятком випадків, визначених процесуальним законодавством (закриті судові засідання). Реалізація цього принципу також дозволяє проводити в залі судового засідання фото- і кінозйомку, теле-, відео- та звукозапис за допомогою стаціонарної апаратури, а також транслювати судові засідання з дозволу суду, відповідно до порядку, встановленого процесуальним законодавством України.

Іншим основоположним принципом вітчизняного судочинства є принцип рівності перед законом і судом. Цей принцип передбачає, що всі учасники судового процесу мають рівні права перед судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру діяльності, місця проживання та інших обставин. Цей принцип є похідним від загального конституційного принципу рівності громадян перед законом і рівності їх конституційних прав і свобод (ст. 24 Конституції України).

Принцип здійснення судового провадження державною мовою, закріплений у статті 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», розвиває положення статті 10 Конституції України, що стосується забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного та державного життя на території України.

Проте Закон дозволяє особам, які не володіють державною мовою (наприклад, іноземцям, особам без громадянства або біженцям), використовувати рідну мову та послуги перекладача під час судового процесу. У випадках, передбачених законодавством, також допускається використання інших мов, окрім державної, таких як російська, мови національних меншин України та іноземні мови.

Принцип обов'язковості судових рішень означає, що рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими для виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян, іншими організаціями, а також громадянами та юридичними особами на всій території України. Обов'язковість врахування (преюдиціальність) судових рішень для інших судів, органів прокуратури, слідства та дізнання регулюється чинним процесуальним законодавством.

Невиконання судових рішень тягне за собою настання законодавчо передбаченої відповідальності – кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної.

Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень є важливим елементом правового захисту учасників судового процесу. Він реалізується через інстанційну структуру судової системи загальної юрисдикції в Україні, яка передбачає можливість повного або часткового оскарження рішень суду першої інстанції, що не набрали (апеляція) або набрали (касація) законної сили у вищих судах.

При цьому суд апеляційної інстанції розглядає питання як факту, так і права, тоді як суд касаційної інстанції займається виключно питаннями права.

Вважаємо, що принцип самостійності судів і незалежності суддів займає особливе місце серед основних принципів судочинства. Він є фундаментальним міжгалузевим принципом судочинства в Україні.

Цей принцип передбачає, що суди загальної юрисдикції в Україні є самостійними, а судді, здійснюючи правосуддя, незалежні від будь-якого зовнішнього впливу, не підзвітні нікому і підкоряються лише закону.

Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів», гарантії самостійності судів і незалежності суддів забезпечуються через: особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; незмінюваність суддів і їх недоторканість; встановлений процесуальним законом порядок здійснення судочинства, таємницю винесення судового рішення; заборону втручання у правосуддя; відповідальність за неповагу до суду чи судді; спеціальний порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів; належне матеріальне і соціальне забезпечення суддів; функціонування органів суддівського самоврядування; а також визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їхніх сімей і майна, а також інші засоби правового захисту.

Таким чином, принцип самостійності судів і незалежності суддів визначає загальні засади та суть конституційно-правового статусу судів і суддів загальної юрисдикції в Україні.

Безпосередньо до даного принципу примикає принцип гарантованості суддівського самоврядування.

Суть суддівського самоврядування визначається його нормативно закріпленими завданнями:

«1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;

2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів суддів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність;

3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;

4) обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом;

5) призначення суддів Конституційного Суду України;

6) обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом» [41, ст.126].

Загальні принципи судочинства також поширюються на правовий статус суддів загальної юрисдикції. Суддя суду загальної юрисдикції – це призначена або обрана особа, яка працює в органі судової влади і здійснює правосуддя як індивідуально, так і колегіально в рамках цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства на оплачуваній основі.

Правовий статус судді судів загальної юрисдикції складається з юридичних елементів (правосуб'єктність судді, його права та обов'язки, функції, відповідальність, гарантії діяльності), які визначають суть і зміст роботи судді відповідно до чинного законодавства.

Правовий статус суддів базується на принципах незалежності, недоторканості, незмінюваності суддів, а також їх соціального і правового захисту.

Судді судів загальної юрисдикції характеризуються незалежністю від будь-якого зовнішнього впливу, не підзвітні жодній стороні та підкоряються виключно закону. Їхня недоторканість гарантується положеннями Конституції України, Законом України «Про судоустрій і

статус суддів» та іншими нормативно-правовими актами. Професійні судді обіймають свої посади на безстроковій основі, перебуваючи на них до досягнення 65-річного віку. Соціальний та правовий захист суддів також забезпечується нормами Конституції та зазначеним Законом.

Ці принципи детально аналізуються та розвиваються у Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», Європейській хартії статусу суддів [42], а також у Рішенні Конституційного Суду України за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 [43].

Можна відзначити, що принцип незалежності суддів є основоположним у всіх видах судочинства, оскільки він забезпечує гарантію прийняття судом законних рішень, що ґрунтуються виключно на чинному законодавстві, без впливу або думки різних органів державної влади, посадових осіб, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації, окремих громадян, а також висновків слідчих, прокурорів та інших осіб.

Незалежність суддів також забезпечується в процесі розгляду конкретних справ у суді, при цьому будь-який процесуальний вплив на суддю з боку інших судів або керівників суду є неприпустимим.

Висновки до Розділу 1

Доречно погодитися з деякими дослідниками, що «доктрина конституціоналізму, вихідні засади якої відображено в чинній Конституції України, передбачає існування в державі конституційної

системи правління, що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів і методів правління, оснований на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління. Інституційною гарантією функціонування такої системи є принцип поділу державної влади на гілки, кожна з яких відповідальна за виконання відмінних функцій і «забезпечує рівність і справедливість у владних діях» [35, с.11].

За підсумками аналізу різних думок і позиції щодо визначення поняття незалежності суддів доречно зазначити, що незалежність виступає конституційним принципом як організації, так і функціонування судів, а також професійної діяльності суддів.

Незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством та учасниками судового процесу, сприймається в суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і досягнення сучасного демократичного суспільства. Судочинство може стати справжнім правосуддям лише тоді, коли його здійснює незалежний суддя.

З іншого боку, судді не можуть ефективно виконувати свої обов'язки без довіри суспільства, оскільки вони є його частиною і служать йому.

Слово «принцип» походить від латинського терміна, що означає «основа», «базові засади» та «основні положення».

Принципи – це ключові засади, закріплені в законодавстві, які відображають суть правосуддя. Найважливішою характеристикою принципів є їх правовий характер. Вони закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», міжнародних договорах, угодах, конвенціях, ратифікованих Верховною Радою України, Рішеннях Конституційного Суду України, а також у Кримінальному, Цивільному, Господарському процесуальних кодексах та Кодексі адміністративного судочинства України.

Можна відзначити, що принцип незалежності суддів є основоположним у всіх видах судочинства, оскільки він забезпечує гарантію прийняття судом законних рішень, що ґрунтуються виключно на чинному законодавстві, без впливу або думки різних органів державної влади, посадових осіб, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації, окремих громадян, а також висновків слідчих, прокурорів та інших осіб.

Незалежність суддів також забезпечується в процесі розгляду конкретних справ у суді, при цьому будь-який процесуальний вплив на суддю з боку інших судів або керівників суду є неприпустимим.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Гарантії незалежності суддів та їх правове забезпечення на міжнародному рівні

Україна не є закритою країною і спирається на міжнародні стандарти, які сформовані світовою спільнотою щодо стандартів судочинства та вимог до суддів. Гарантії, які встановлюються міжнародними нормативними актами для суддів всіх країн світу, безперечно, основними джерелами, які мають бути проаналізовані та на які будуть посилатися і в Україні для гарантування незалежності суддів.

На даний момент прийнята ціла низка міжнародних правових актів, які регулюють означене питання.

Першим серед них слід назвати Європейську конвенцію з прав людини, у ст. 5 якої зазначено, що «кожен, кого заарештовано або затримано ..., має негайно постати перед суддею ..., якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження» [44].

Таким чином, судовий орган визнаний найважливішим для захисту прав людини. І це встановлено в одній з перших статей Конвенції з прав людини. Вказане підтверджує значущість і важливе місце судових органів в системі захисту прав людини і необхідність гарантування незалежності їх при здійсненні правосуддя.

Ст. 6 Конвенції присвячена безпосередньо питанню права на справедливий суд: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і

безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [44].

Вказана стаття дає декілька дуже важливих меседжів для наступного гарантування незалежності суддів. Зокрема, чітко вказується, що кожен має право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом. А для того, щоб суд був незалежним і безстороннім, необхідно обов'язково забезпечити цю незалежність і безсторонність суду на міжнародному і на внутрішньодержавному рівні кожної країни.

Крім того, в даній статті звертається увага на те, що судове рішення проголошується публічно, але можуть бути певні обмеження для преси та інших учасників, які необхідні для того, щоб дана справа розглядалася незалежно і безсторонньо судом. Таким чином також забезпечується незалежність суду при розгляді справи і захист від тиску преси і публіки, які можуть бути допущені в зал і таким чином впливати на неупередженість суду, на його незалежність і прийняття ним законного обґрунтованого рішення.

Таким чином Конвенція з прав людини заклала основні засади, з яких витікають всі інші акти, пов'язані з гарантуванням незалежності суддів. Однак слід визнати, що паралельно з цим проводилася робота саме

щодо поглиблення принципів правосуддя, зокрема, принципу незалежності суддів на рівні процесуальних актів і процесуального права.

Першим актом, який на міжнародному рівні підняв питання незалежності суддів, стали Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29.11.1985 та 13.12.1985.

У Вступі до даного акта зазначено, що «одним з головних підсумків сьомого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками, що проходив у Мілані (Італія) з 26 серпня по 6 вересня 1985 року, є прийняття Основних принципів незалежності судових органів. У своїй резолюції про Основні принципи, яка наводиться нижче, Конгрес рекомендував їх для використання в межах національної, регіональної та міжрегіональної діяльності і закликав Комітет з профілактики злочинності та боротьби з нею розглянути питання про ефективне впровадження їх у першу чергу» [45]. Крім того, «Конгрес просив Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй вжити належних заходів для забезпечення максимально широкого розповсюдження Основних принципів і підготувати доповідь про їх здійснення. В своїй резолюції 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральна Асамблея вітала Основні принципи і запропонувала урядам дотримуватися їх та брати до уваги в межах свого національного законодавства і практики» [45].

У Вступі також було зазначено, що «Генеральна Асамблея вітала цю рекомендацію Ради в своїй резолюції 41/149 від 4 грудня 1986 року про права людини при здійсненні правосуддя... Правосуддя вимагає, щоб кожен мав право на справедливий і публічний розгляд в компетентному, незалежному та об'єктивному суді відповідно до принципів, проголошених в Загальній декларації прав людини (стаття 10), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (стаття 14) та

інших документах Організації Об'єднаних Націй. Для здійснення цього права необхідно мати незалежний судовий орган» [45].

Сьомий Конгрес Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності та поводження з правопорушниками рекомендував Основні принципи «до виконання і вжиття заходів на національному, регіональному та міжрегіональному рівнях з урахуванням політичних, економічних, соціальних та культурних умов і традицій кожної країни» [45]. Було рекомендовано урядам «брати до уваги і шанувати в межах свого національного законодавства і практики, доводити до відома суддів, адвокатів, працівників виконавчих і законодавчих органів і широкої громадськості такі основні принципи, сформульовані для того, щоб допомогти державам-членам у вирішенні завдань забезпечення і зміцнення незалежності судових органів. Принципи сформульовані головним чином для професійних суддів, однак при необхідності вони рівною мірою можуть застосовуватись і до непрофесійних суддів, якщо такі є» [45].

Сам документ фактично складається з 6 змістовних частин: 1) Незалежність судових органів; 2) Свобода слова та асоціацій; 3) Кваліфікація, підбір і підготовка; 4) Умови служби та термін повноважень; 5) Професійна таємниця та імунітет; 6) Покарання, усунення від посади і звільнення.

Перша складова «Незалежність судових органів» закріплює наступне.

«Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її» [45].

Незважаючи на те, що даний акт є міжнародним, тим не менш він чітко встановлює, що незалежний захист судових органів гарантується

саме державою і закріплюється в Конституції законах певної конкретної країни. Це вірно, що така гарантія встановлена в міжнародному акті такого рівня і рекомендує і наполягає на тому, щоб це було врегульовано і вшановано на рівні держави.

«Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин» [45].

Друга частина даної статті більш детально проговорює питання того, що під собою має на увазі під незалежністю судових органів – коли вони вирішують передані їм справи безсторонньо, відповідно до закону, без будь-яких обмежень та інших елементів тиску і втручання. Таким чином, всі різночитання знімаються і здійснюється чітке тлумачення змістовного навантаження незалежності суддів в державі.

«Судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру і мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції» [45].

Дана частина статті складається з двох складових: з одного боку, це обов'язок, з іншого боку, виняткове право суддів вирішувати, чи входить дана справа до їх компетенції. З одного боку, суддя має повноваження визначитися щодо компетенції, з іншого боку, несе відповідальність, якщо неправильно визначить те, чи належить справа до компетенції його суду. При цьому, безперечно, відповідальність не може бути покладена без права, в повному обсязі наданого судді з даного питання.

«Не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, і судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Цей принцип не перешкоджає здійснюваному відповідно до закону судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами» [45].

Ця частина закріплює сталість судових рішень, які не мають переглядатися без підстав, встановлених законодавством (наприклад, якщо сторона просто не задоволена таким рішенням). В законодавстві кожної країни є аналогічні норми, але засади були закладені саме в цьому міжнародному акті, в якому однозначно і чітко зауважується, що неправомірне несанкціоноване втручання в процес правосуддя заборонене.

«Кожна людина має право на судовий розгляд у звичайних судах або трибуналах, які застосовують встановлені юридичні процедури. Не повинні утворюватися трибунали, що не застосовують встановлені належним чином юридичні процедури, з метою підміни компетенції звичайних судів або судових органів» [45].

Дана частина акцентує увагу на тому, що робота всіх судів має підкорятися певним процедурам. Дійсно, чи буде незалежним суд, якщо в кожному випадку він буде сам повністю вирішувати процедуру розгляду справи і кожного разу вони будуть суттєво відрізнятися один від одного, повністю покладаючись на розсуд суду? Вважаємо, що в такому випадку складно казати про незалежність і неупередженість суду. Тому більш правильно, якщо загальні правила, юридичні процедури встановлені в законодавстві і діють у всіх судах в країні.

«Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду і дотримання прав сторін» [45].

В даній частині акцентується увага на тому, що і право, і обов'язок судових органів — бути незалежними, що призводить до забезпечення справедливого ведення судового розгляду і дотримання прав сторін. Якщо незалежність буде спотворена, то складно за її відсутності забезпечити справедливе ведення судового розгляду і захист прав учасників процесу.

«Кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції» [45].

Вказана частина акцентує увагу на тому, що держава має надати певні важелі судовим органам для того, щоб можна було виконувати ці функції і гарантувати незалежність. Сама по собі декларація незалежності, без якихось заходів впливу або відповідальності осіб, які намагаються спотворити незалежність суддів, прибрати її, є не виконуваною функцією держави. Тому держава обов'язково має встановити гарантії у вигляді притягнення до відповідальності осіб, які намагаються здійснювати тиск, вплив або іншим чином взаємодіяти з судом таким чином, щоб ушкодити незалежність і неупередженість в ході розгляду справ.

Наступна складова даного акту – «Свобода слова та асоціацій», в пункті 8 якої вказано: «Відповідно до Загальної декларації прав людини члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, віровизнання, асоціацій та зборів; однак, керуючись такими правами, судді повинні поводитись завжди таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів» [45].

Свобода слова і асоціацій включає в себе складові, які дозволяють гарантувати неупередженість і незалежність судових органів правом користування свободою слова, віровизнання, асоціацій, зборів. Таким чином, судді мають забезпечити повагу до своєї посади і реалізовувати ці права і поважати права інших осіб на свободу слова та інші права людини.

«Судді володіють свободою організовувати асоціації суддів чи інші організації та вступати до них для оборони своїх інтересів, удосконалення професійної підготовки і збереження своєї судової незалежності» [45].

Складно бути неупередженим і незалежним, якщо ти один і сперечаєшся зі всім іншим світом. Тому, безперечно, для удосконалення професійної підготовки, для обговорення спірних моментів, для захисту своїх інтересів судді також можуть вступати в різні об'єднання, спілки, асоціації, в яких вони спілкуються щодо своїх професійних інтересів і захищають їх. Створення таких організацій допомагає їм лобіювати основні свої права та інтереси і захищатися від держави та сторонніх осіб в тих випадках, якщо останні незаконно намагаються обмежити незалежність суду.

Дуже важливою складовою даного акту є виділення в окремий блок питань кваліфікації, підбору і підготовки суддів. Особи, які підібрані для судових посад, безперечно, мають відповідати більш високим вимогам (і моральним, і професійним), ніж інші особи, які беруть участь у справі. Тому даний акт звертає окрему увагу на те, що методи підбирання суддів мають гарантувати від корупційних та інших видів зловживань, дискримінації осіб за різними ознаками і проводитися прозоро, відкрито і гарантувати відбір кваліфікованих високоморальних суддівських кадрів: «Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору кваліфікацію в галузі права. Будь-який метод підбирання суддів мусить гарантувати від призначення суддів за неправомірними мотивами. При підборі суддів не повинно бути дискримінації щодо даної особи за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану та ін.; однак вимога про те, щоб кандидат на юридичну посаду був громадянином відповідної країни, не повинна розглядатися як дискримінаційна» [45].

Наступний блок документу присвячений умовам служби та терміну повноважень. Якщо особа буде знати заздалегідь про умови своєї роботи, умови отримання пенсії, вік виходу на пенсію, особливості щодо

забезпечення її безпеки, винагороди, якщо це все гарантується державою, то особа більш спокійно і впевнено виконує свою роботу, є незалежною при прийнятті рішень у справах: «Термін повноважень суддів, їх незалежність, безпеку, відповідну винагороду, умови служби, пенсії і вік виходу на пенсію повинні належним чином гарантуватися законом» [45].

«Судді, яких призначають чи обирають, мають гарантований термін повноважень до обов'язкового виходу на пенсію чи завершення строку повноважень там, де це встановлено» [45].

Дійсно, особа має знати, що при її обранні чи призначенні гарантований термін повноважень до обов'язкового виходу на пенсію чи завершення строку повноважень і вона не буде зміщена в будь-який момент з будь-яких підстав з посади. Якщо такі гарантії закріплені державою, то вона також більш впевнено виконує свою роботу і є незалежною.

«Підвищення суддів на посаді там, де є така система, слід здійснювати на основі об'єктивних факторів, зокрема здібностей, моральних якостей і досвіду» [45].

Прозора система підвищення в посаді, визнання досягнень судді на підставі об'єктивних факторів, моральних якостей, досвіду є важливою складовою для розуміння особою, що вона незалежна і поза залежності від того, які рішення вона приймає, можливо не дуже зручні для держави, тим не менш вона має можливості на підвищення на роботі, що робить її також більш впевненою і більш зосередженою на роботі як незалежний учасник процесу.

«Розподіл справ між суддями в судах, до яких вони належать, є внутрішньою справою судової адміністрації» [45].

В нашій країні впроваджений автоматизований розподіл справ, і це дуже позитивно і ефективно, відповідає міжнародним стандартам, оскільки розподіл справ між суддями в судах дуже важливий і є

важливою гарантією незалежності і неупередженості судді. Якщо суддя розуміє, що йому потрапляє справа не тому, що він в гарних відносинах з головою суду або з якимись іншими посадовцями, то це робить його впевненим в правоті прийнятих рішень і робить його більш відповідальним при прийнятті рішень у конкретних справах.

В даних Основних принципах незалежності судових органів правильно приділені увагу окрему увагу також професійній таємниці та імунітету судді, оскільки це важлива складова, яка обов'язково присутня в роботі будь-якого судді: «Судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання ними своїх обов'язків, за винятком відкритих судових розглядів, і їх не можна примушувати давати свідчення з таких питань» [45].

Так, періодично виникають питання, пов'язані з особистим життям, родиною судді, його особистими зв'язками і його друзями. І в такому випадку посягання на особисте життя, можливість дістати цю інформацію може зробити його залежним, оскільки можливий тиск не тільки на самого суддю, але й на його дітей, подружжя, батьків, що іноді буває більш впливовим, ніж вплив на самого суддю.

З іншого боку, суддя в процесі розгляду справи також отримує певну конфіденційну інформацію і не може її розповсюджувати далі, навіть в родинних колах або з друзями, в інтерв'ю засобам масової інформації тощо. Така інформація має в кращому випадку бути знеособленою, в найгіршому – взагалі не потрапляти до загалу, оскільки це інформація, яка може бути інформацією закритого доступу і він отримав її виключно у зв'язку з службовою необхідністю розгляду конкретної справи. Тому Основні принципи незалежності судових органів встановлюють: «Без шкоди для якоїсь дисциплінарної процедури чи якогось права на апеляцію або компенсацію з боку держави відповідно до

національних законів суддям слід користуватися особистим імунітетом від судового переслідування за фінансову шкоду, спричинену в результаті хибних дій чи упущень, які мали місце при здійсненні ними своїх судових функцій» [45].

Важливою складовою статусу судді і його неупередженості і незалежності є питання «Покарання, усунення від посади і звільнення», оскільки такими шляхами можна усунути особу від виконання його обов'язків і нерозуміння критеріїв покарання, усунення від посади і звільнення може призводити до зменшення рівня впевненості в незалежності судді у своїй роботі.

Тому Основні принципи незалежності судових органів закріпили: «Звинувачення або скарга, що надійшли на суддю в ході виконання ним своїх судових і професійних обов'язків, повинні бути невідкладно і безсторонньо розглянуті згідно з відповідною процедурою. Суддя має право на відповідь і справедливий розгляд. На початковому етапі розглядання скарги має проводитись конфіденційно, якщо суддя не звернеться з проханням про інше» [45].

Даний акт гарантує, що будь-які звинувачення і скарги на суддю, які безперечно, можуть мати місце, оскільки у справі є дві сторони, і будь-яка з них, а можливо, є обидві сторони можуть бути незадоволеними рішенням, якщо, наприклад, воно задоволене в частині. Тоді кожна сторона може бути незадоволена і писати скаргу на суддю. Однак такі скарги не мають бути голослівні. Вони мають бути обґрунтовані, підтверджені доказами і розглядатися виключно у встановленому законодавством порядку. В нашій країні є декілька органів, які мають право розглядати дисциплінарні провадження щодо суддів, скарги на суддів, і тільки у випадку обґрунтованості таких скарг, систематичності порушень з боку судді вони можуть привести до негативних наслідків для нього. В інших випадках всі необґрунтовані скарги і заяви розглядаються,

але не призводить до відповідальності судді, що збільшує його впевненість у своїй незалежності в ході розгляду справ.

«Судді можуть бути тимчасово усунуті від посади або звільнені тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки чи поведінки, невідповідної до посади, яку вони займають. Усі процедури покарання, усунення від посади і звільнення мусять визначатися відповідно до встановлених правил судової поведінки» [45].

Усунення з посади і звільнення можливо тільки з підстав, які чітко встановлені законодавством і розглянуті повноважними особами. Підстави для притягнення суддів до відповідальності та всі процедури мають бути чітко визначені, відповідати правилам судової поведінки і бути чітко сформульованими, щоб не було різних тлумачень притягнення суддів до відповідальності. В протилежному випадку виникає можливість таким чином здійснювати тиск на суддю при прийнятті конкретного рішення.

Наступним важливим етапом стало прийняття Рекомендації № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р. [46].

Фактично цей документ виклав 6 складових: 1) Загальні принципи, що мають відношення до незалежності суддів; 2) Повноваження суддів; 3) Відповідні умови праці; 4) Об'єднання; 5) Зобов'язання суддів; 6) Невиконання обов'язків і дисциплінарні порушення.

У першому розділі «Загальні принципи, що мають відношення до незалежності суддів» зазначається, що «незалежність суддів має бути гарантована відповідно до положень Конвенції та конституційних принципів, наприклад, через запровадження відповідних положень до конституцій чи інших законодавчих актів, або через включення положень цієї рекомендації до системи внутрішнього права» [46].

Рекомендація чітко встановлює, що саме на рівні Конституції і законів має бути запроваджене положення про незалежність суддів, і це слід підтримати.

Далі надаються рекомендації щодо того, що має бути встановлено в Конституції та законах України. Зокрема, щодо того, що перегляд може бути здійснений виключно у встановленому законодавством порядку або питання щодо перебування на посаді суддів, оплати їхньої праці також повинні забезпечуватися нормативним актом на рівні закону. Ніякий інший орган, крім самих судів, не може приймати рішення щодо юрисдикції судів і т.і., тобто Рекомендація надає пропозиції, як закріпити у внутрішньому законодавстві певні гарантії незалежності суддів:

«і. рішення суддів не повинні переглядатись інакше, ніж через визначену законом процедуру апеляцій;

іі. строк перебування суддів на посаді та оплата їхньої праці повинні забезпечуватись законом;

ііі. ніякий інший орган, окрім самих судів, не може приймати рішення щодо компетенції суду, яка визначається законом;

іv. за винятком рішень про амністію, помилування чи інших подібних рішень, уряд чи адміністрація не повинні мати права приймати рішення, які скасовують попередні рішення суду» [46].

Рекомендація також звертає увагу на те, що інші гілки влади не мають спотворювати незалежність судової влади: «Виконавча та законодавча влади повинні забезпечити, щоб судді були незалежними і щоб не вживались заходи, які можуть поставити під загрозу незалежність суддів» [46].

«Всі рішення стосовно професійної кар'єри суддів повинні мати в основі об'єктивні критерії; як обрання, так і кар'єра суддів повинні базуватись на заслугах, з урахуванням їхньої кваліфікації, чеснот, здібностей та результатів їхньої праці. Орган, який є уповноваженим

приймати рішення щодо обрання та кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів. Для гарантії незалежності цього органу мають бути запроваджені такі положення, як, наприклад, нагляд за тим, щоб його члени призначались судовою владою, і щоб орган самостійно приймав рішення про власні правила процедури» [46].

В межах держави мають бути незалежні органи, які будуть приймати рішення щодо кар'єри суддів, притягнення їх до відповідальності, встановлювати критерії, процедури, щодо яких буде просування по службових сходинках судді. І якщо воно буде прозоре і чітке, то буде також створювати гарантії для незалежності судді.

Рекомендація чітко визначає, що суддя має приймати рішення без впливу, тиску або інших прямих і непрямих втручань. І таке чітке прописування цього в Рекомендації має важливе значення: «Судді повинні приймати свої рішення цілком незалежно і мати змогу діяти без обмежень, без неправомочного впливу, підбурення, тиску, погроз, неправомочного прямого чи непрямого втручання, незалежно з чийого боку та з яких мотивів воно б не здійснювалось. У законі мають бути передбачені санкції проти осіб, які намагаються у такий спосіб впливати на суддів. Судді мають бути цілком вільними у винесенні неупередженого рішення у справі, яку вони розглядають, покладатись на своє внутрішнє переконання, власне тлумачення фактів та чинне законодавство. Судді не зобов'язані давати звіт щодо справ, які знаходяться в їх провадженні, ніякій особі, яка не належить до системи судової влади» [46].

Окремо увага в Рекомендації звертається також на розподіл судових справ між суддями і пропонуються різні шляхи, як це можливо зробити: шляхом жеребкування або автоматичного розподілу. В нашій країні, як вже зазначалося вище, діє автоматизований розподіл судових справ, який ми вважаємо найбільш прозорою системою, яка може бути впроваджена в

цьому напрямі: «На розподіл судових справ між суддями не повинно впливати бажання однієї із сторін у справі або будь-якої особи, яка є зацікавленою в результатах цієї справи. Такий розподіл може здійснюватись, наприклад, шляхом жеребкування, через систему автоматичного розподілу за алфавітним порядком або через іншу подібну систему» [46].

Питання звільнення з посади також окремо проговорено в окремому пункті Рекомендації. Зокрема, встановлено, що особа не може бути звільненою без підстав, чітко встановлених законодавством, і таке рішення повинно прийматися уповноваженим органом, який також наділений незалежністю в плані судочинства, як і сам суддя: «Суддя не може бути увільнений від провадження у справі без поважних на те причин, якими є важке захворювання або особиста заінтересованість цього судді у справі. Кожна із причин, так само як і порядок увільнення, повинні бути визначені законом, і на них ніяк не можуть впливати інтереси уряду чи адміністративних органів. Рішення щодо увільнення когось із суддів від провадження у справі повинно прийматись уповноваженим органом, який наділений такою ж незалежністю в плані судочинства, як і самі судді» [46].

Робота судді – така ж сама робота, як і інші, на які може піти громадянин України. Тому звертається окрема увага на те, що особа може перебувати на посаді до пенсійного віку, встановленого законодавством і головне, щоб це було чітко закріплено в внутрішньодержавному законодавстві конкретної держави і особа мала впевненість в тому, що ці норми загальні і однаково застосовуються для всіх суддів в даній країні: «Судді – незалежно від того, чи було їх призначено, чи обрано – безумінно перебувають на посаді до часу досягнення ними віку обов'язкового виходу на пенсію або до закінчення строку їхніх повноважень» [46].

Другий принцип Рекомендації присвячений темі повноважень суддів. Зокрема, встановлюється, що «юрисдикція судді повинна поширюватись на будь-яку особу, що пов'язана зі справою, включаючи також державні органи або їхніх представників. Для виконання суддівських функцій, обстоювання авторитету суддів та поваги до суду судді повинні бути наділені достатніми повноваженнями та бути в змозі їх здійснювати» [46].

Закріплення такого положення видається правильним, оскільки особа, яка призначена на посаду в певний суд, має чітко знати повноваження, якими вона наділяється і вони не мають бути іншими, ніж повноваження інших суддів в цьому суді. Інакше виникає певна диспропорція і вцемленість принципу незалежності суддів.

Не викликає сумніву питання, що для відповідної належної ефективної праці судді мають отримати відповідні умови праці, і цьому присвячений Принцип III «Відповідні умови праці», в якому закріплено, що «для створення відповідних умов праці, які дозволять суддям ефективно працювати, необхідно, зокрема:... укомплектувати штати достатньою кількістю суддів та забезпечити їм перед їхнім призначенням та протягом їхньої кар'єри необхідну професійну підготовку, прикладом якої може бути стажування у судах та, за можливості, в інших органах та інстанціях влади. Судді не повинні оплачувати таку професійну підготовку; ця підготовка має бути спрямована на вивчення нового законодавства та судової практики. У разі необхідності така підготовка повинна включати навчальні візити до органів влади та судів в європейських та інших зарубіжних країнах» [46].

Присвячена увага також тому, що винагорода і статус суддів мають відповідати їх професії, відповідальності, які вони на себе беруть, а структура штату має відповідати дійсності: «забезпечити те, щоб статус і винагорода суддів відповідали гідності їхньої професії та

відповідальності, яку вони беруть на себе, ...запровадити чітко означену структуру з тим, щоб комплектувати штати кваліфікованими суддями та закріплювати їх» [46].

В даній Рекомендації, на відміну з попередніх актів, звертається також увага на допоміжний персонал і відповідне обладнання, які мають бути в розпорядженні суддів для того, щоб вони могли ефективно здійснювати свою діяльність: «надати в розпорядження суддів допоміжний персонал та відповідне обладнання, зокрема, засоби для діловодства та зв'язку, з тим, щоб вони могли діяти ефективно та без невинуватених затримок» [46].

Це дуже важлива складова. Сьогодні ми бачимо, що неналежний підхід до забезпечення судів, технічного оснащення, належної оплати праці допоміжного персоналу призводить до того, що виникають затримки в оформленні справ, в підборі кадрів і в інших питаннях, що робить певні перекося в здійсненні правосуддя в Україні на сучасному етапі.

Також в Рекомендації, на відміну від попередніх актів, звертаються увага на охорону приміщень суду і суддів, на їх безпеку, оскільки погрози і тиск на судів роблять значні збитки в плані незалежності суддів: «Для гарантії безпеки суддів мають бути вжиті всі належні заходи, зокрема, в приміщенні суду має бути присутня охорона, або правоохоронні органи мають охороняти суддів, яким можуть серйозно погрожувати або вже погрожують» [46].

Принцип IV вказує, що «судді повинні бути вільними у створенні об'єднань, які самостійно або спільно з іншим органом оберігають незалежність суддів та захищають їхні інтереси» [46].

Принцип V Рекомендацій розкриває «Зобов'язання суддів». Є загальні положення, зокрема, «у процесі судочинства судді мають право захищати права та свободи будь-якої особи» [46], «судді мають право і

повинні мати повноваження виконувати свої суддівські обов'язки для забезпечення належного застосування закону та для справедливого, ефективного і швидкого розгляду судових справ» [46].

Одночасно є і більш детальні положення, зокрема: «Судді... зобов'язані:

а. діяти у кожній справі цілком незалежно та бути захищеним від будь-якого стороннього впливу;

б. проводити справу неупереджено, спираючись на власну оцінку фактів та власне витлумачення закону; забезпечити, щоб кожна сторона мала однакові можливості бути заслуханою, і щоб процедурні права кожної із сторін дотримувались відповідно до положень Конвенції» [46];

В процесуальному праві мають бути встановлені певні запобіжники для того, щоб кожен учасник справи був захищеним від будь-якого стороннього впливу. І суддя має бути в процесі захищений від стороннього впливу. Тільки в такому випадку може бути прийняте неупереджене та законне рішення. Крім того, суддя має спиратися саме на власну оцінку фактів і на власне тлумачення закону, виконуючи процедурні права, законодавчі акти, а в тих випадках, коли законодавство суперечливе, то керуватися принципами справедливості. Суддя має «утримуватись від винесення вироку у справі чи відмовитись від розгляду справи, коли на те існують достатні причини, і лише в цьому випадку. Такі причини повинні бути визначені законом і можуть стосуватись, наприклад, серйозних захворювань, суперечності інтересу або інтересів правосуддя» [46].

В Рекомендаціях звертається увага на те, що суд має «заохочувати сторони, якщо це необхідно, до дружнього врегулювання» [46]. На сьогоднішній день в Україні існує декілька інститутів, які допомагають дружньому врегулюванню спорів в більшості процесів. Це може бути врегулювання спору за участю судді, примирення сторін, можливість

підписання мирових угод між сторонами, сторони можуть також альтернативно піти для вирішення справ у третейські суди, міжнародний арбітраж або до медіатора відповідно до Закону України «Про медіацію» [47]. Це все можливості, які на сьогоднішній день пропонуються українським законодавством для дружнього врегулювання спорів до якого має суддя заохочувати сторони.

Крім того, акцентується увага на тому, що суддя має «проходити будь-яку необхідну перепідготовку з тим, щоб виконувати суддівські функції ефективно та неупереджено» [46].

Принцип VI Рекомендації присвячений питанню «Невиконання обов'язків і дисциплінарні порушення». Зокрема, зазначається, що «коли судді не виконують своїх обов'язків ефективно та неупереджено або коли мають місце дисциплінарні порушення, мають бути вжиті всі необхідні заходи, за умови, що вони не впливають на незалежність правосуддя» [46].

Логічним і правильним видається чітке закріплення в Рекомендації що «судді, яких було призначено безстроково, не можуть бути відкликані без достатніх на те причин до досягнення ними пенсійного віку. Такі причини повинні бути закріплені в чітко визначених законом положеннях і можуть мати застосування у країні, в якій суддя обирається на визначений строк; вони можуть стосуватись випадків, коли суддя не в змозі відправляти судочинство, або ж він здійснив кримінальний злочин чи серйозно порушив дисциплінарні правила» [46].

В пункті 3 даного Принципу вірно зазначається, що притягнення до відповідальності судді має бути виключно за рішенням незалежного органу, який має право накладати санкції, вживати дисциплінарні заходи, але при цьому це має бути чітко встановлено законом держави: «Коли необхідно застосовувати положення, які передбачені в пунктах 1 та 2 цієї статті, держава має розглянути можливість створення – відповідно до

закону – спеціального повноважного органу, який повинен накладати санкції та вживати дисциплінарні заходи, якщо такі заходи не вживає суд. Рішення такого органу повинні контролюватись судовим органом найвищої інстанції, або ж він сам може бути таким органом найвищої інстанції. У законі повинна бути передбачена відповідна процедура для того, щоб суддя, якого це стосується, міг скористатись, по меншій мірі, гарантованою судовою процедурою, яка передбачена у Конвенції» [46].

Таким чином, Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 13.10.94 р., закріпила низку важливих положень щодо гарантування незалежності суддів.

Наступним важливим документом виступає Європейська Хартія про статус суддів, що була організована Радою Європи 8-10 липня 1998 р. [42]

Фактично даний документ складається з 7 змістовних блоків: 1. Загальні засади; 2. Відбір, призначення на посаду та початкова підготовка; 3. Призначення на посаду та неможливість переведення; 4. Підвищення по службі; 5. Відповідальність; 6. Винагорода за працю та соціальний захист; 7. Припинення перебування на посаді.

У Загальних положеннях Хартії зазначено, що «ця Хартія містить такі положення, які можуть якнайкращим чином гарантувати реалізацію цих цілей, її положення мають на меті підвищити рівень таких гарантій у різних європейських державах. Вони не можуть виправдати запровадження змін до національних нормативних актів, що мають тенденцію до зниження рівня гарантування, якого вже досягнуто країнами» [42].

П.1.3 Хартії слушно закріпив: «Щодо кожного рішення стосовно відбору та призначення судді на посаду, підвищення по службі або припинення його повноважень законом має бути передбачено втручання органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, у складі якого

щонайменше половина членів – судді, обрані їх колегами, і в якому було б гарантовано якнайширше представництво суддівського корпусу» [42].

І це видається вірним, оскільки якщо судді, обрані колегами-суддями, будуть приймати рішення з цих питань, то, по-перше, вони будуть користуватися найбільшою довірою, з іншого боку, судді самі розуміють, яка ситуація в суддівському корпусі, на які речі необхідно звертати більш уваги, а які є суто технічними.

Акцентується увага на тому, що «Закон надає кожному судді, який вважає, що його/її права, передбачені законом, або його власна незалежність чи незалежність судового процесу знаходиться під загрозою або ігнорується будь-яким чином, можливість звернутися з цього приводу до незалежного органу з пропозицією вжити дієвих заходів для виправлення ситуації або запропонувати, яким чином її можливо виправити» [42]. Таке право є виправданим.

З іншого боку, Хартія приділяє увагу суддівській етиці: «1.5. Під час виконання своїх обов'язків суддя повинен виявляти повагу до особи та пильно стежити за підтриманням високого рівня компетентності, якого вимагає винесення рішень у справах, рішень, від яких залежить гарантія захисту прав людини, та за дотриманням таємниці інформації, яку їм довірено в ході судового розгляду» [42].

Хартія також підтримує положення про належне забезпечення суду і суддів: «На державу покладається обов'язок забезпечувати всіма засобами, необхідними для належного виконання їхніх завдань, і зокрема для розгляду справ в межах розумного періоду часу» [42], про що ми вже писали раніше.

Хартія зауважує, що судді можуть об'єднуватися в професійні спілки, асоціації і «через своїх представників та свої професійні організації судді залучаються до винесення рішень стосовно управління судами, визначення судового бюджету та його розподілу на місцевому і

національному рівнях. З ними також консультуватимуться таким же чином з приводу планів стосовно будь-яких змін до закону, а також з приводу визначення винагороди за працю та їх соціальне забезпечення» [42].

Другий блок Хартії присвячений питанню відбору, призначення на посаду і початкової підготовки суддів. Зокрема, звертається увага на правила підбору і призначення на посаду суддів що вимагає наявності незалежного органу або комісії. Такий відбір має здійснюватися «на основі здатності кандидатів вільно і неупереджено оцінювати справи, що передаються на їхній розгляд, та застосовувати закон із повагою до гідності людини. Кандидату не може бути відмовлено у посаді виключно на підставі статі, етнічного чи соціального походження, чи то на підставі його філософських або політичних поглядів чи релігійних переконань» [42].

Правильно акцентується увага, що «законом має передбачатися забезпечення належної підготовки за державний кошт кандидатів, відібраних для ефективного виконання обов'язків судді» [42].

Цим органом також має прийматися «рішення про призначення обраного кандидата на посаду судді та призначення його/її до конкретного суду приймається незалежним органом, про який ідеться у пункті 1.3, або на підставі його пропозиції, рекомендації або погодження з ним чи висловлення його окремої думки» [42].

П. 3.4 Хартії встановлює важливу гарантію незалежності судді: «Суддя, що обіймає посаду в суді, не може бути призначеним на іншу судову посаду або бути переведеним на будь-яку іншу роботу, навіть якщо це відбувається з підвищенням по службі, без його згоди. Винятки з цього принципу дозволяються лише у випадку, коли переведення передбачено у відповідності з дисциплінарною санкцією, у випадках змін у судовій системі на підставі закону або у випадках тимчасового

переведення для зміцнення сусіднього суду. Максимальна тривалість такого переведення суворо обмежується законом, без упередженості до застосування положень пункту 1.4» [42]. І це видається правильним, оскільки в протилежному випадку на суддів, які не виконують вказівки якихось державних органів або голови суду, можна було б накладати такі переведення на іншу роботу або переведення на якесь інше місце роботи без їх згоди, а необмежена законом тривалість такого переміщення теж могла б обмежувати права таких осіб і творити тиск на їх рівень незалежності.

Окремо Хартія приділяє увагу питанню підвищення суддів по службі і зазначає що «коли система підвищення суддів по службі ґрунтується не на вислугі років, вона має ґрунтуватися виключно на якостях та достоїнствах, що були помічені під час виконання суддею його обов'язків, шляхом об'єктивної оцінки його діяльності одним або кількома суддями та бесіди з суддею, що оцінюється... Суддям, яким не запропоновано підвищення по службі, має бути надане право подати свою скаргу до зазначеного органу» [42].

Правильним видається приділення уваги в Хартії і питанню заняття суддею іншими видами діяльності поряд з виконанням суддівських обов'язків. Безперечно, якщо це мистецька, літературна діяльність або інша діяльність, що не пов'язана з суддівськими обов'язками, на нашу думку, правильно, що суддю не обмежують як особистість у свій вільний час здійснювати таку діяльність. Щодо інших видів передбачено, що для них необхідна попередня санкція держави, якщо за них передбачена виплата винагороди: «Судді вільно здійснюють іншу діяльність поза межами їхніх суддівських обов'язків, у тому числі діяльність, яка є втіленням їхніх прав як громадян. Ця свобода не може обмежуватися за винятком тих випадків, коли така діяльність поза суддівськими обов'язками не є сумісною з довірою до їх неупередженості та

незалежності або з належним рівнем відданості, необхідної для розгляду справ, поданих на їх розгляд, з належною ретельністю та в межах розумного періоду часу. Здійснення інших видів діяльності, крім літературної чи мистецької, якщо за них передбачена виплата винагороди, має бути попередньо санкціоновано з урахуванням умов, визначених законом» [42].

Присвячено в Хартії увагу і питанням суддівської етики: «Судді повинні утримуватися від будь-якої поведінки, дії або висловлювань, які можуть серйозно вплинути на віру громадськості у їхню неупередженість та незалежність» [42], а також питанням підвищення кваліфікації: «Закон гарантує суддям можливість підтримувати та удосконалювати свої знання – технічні, соціальні та культурні, необхідні для виконання їхніх обов'язків, шляхом отримання доступу до програм підготовки за державний кошт» [42].

П.5.2 Хартії присвячений важливому питанню, яке не розглядалося до того часу в інших міжнародних актах. Це питання відшкодування збитків за шкоду, заподіяну в результаті протиправної поведінки або незаконних дій судді під час виконання ним обов'язків судді. Дійсно, це дуже важлива проблема. І законодавець, і держава мають гарантувати те, що суддя, обраний законним шляхом, може на власний розсуд розглядати справу і приймати рішення, але якщо будуть спричинені збитки, то така відповідальність першочергово лягає на державу, і вже потім остання буде розслідувати ступінь вини судді і можливість регресних вимог до нього: «Державою гарантується відшкодування збитків за шкоду, заподіяну в результаті протиправної поведінки або незаконних дій судді під час виконання ним обов'язків судді. Законом може передбачатися можливість, аби держава могла порушити справу з метою примусити суддю компенсувати суму, виплачену державою за шкоду, заподіяну ним,

у випадку грубого і невинуватеного порушення правил, що регулюють виконання обов'язків суддями» [42].

П.6.1 Хартії відзначає, що «рівень винагороди, що виплачується суддям за виконання їх професійних обов'язків, повинен бути таким, щоб захистити їх від тиску, що може спричинити вплив на їх рішення або взагалі поведінку суддів і таким чином вплинути на їхню незалежність та неупередженість» [42], при цьому «винагорода може бути різною: залежно від стажу роботи, характеру обов'язків, виконання яких покладено на суддів у їх професійній якості, та від важливості обов'язків, що покладаються на них, оцінюватися ці фактори повинні відверто і відкрито» [42].

Новим порівняно з попередніми актами є положення п. 6.3 Хартії, що «законом передбачено гарантії суддям, що виконують свої професійні обов'язки, захисту від соціальних ризиків, пов'язаних з хворобою, материнством, інвалідністю, похилим віком та смертю» [42], «зокрема, законом передбачено, що судді, які досягли пенсійного віку і які працювали на посаді судді зазначений період, отримують пенсію по старості, рівень якої має бути якомога ближчим до рівня їхньої останньої заробітної плати на посаді судді» [42].

П. 7.1 Хартії детально перераховує випадки припинення діяльності судді: «Перебування судді на посаді повністю припиняється у випадку, коли він/вона подає у відставку; коли медично засвідчується, що суддя фізично неспроможний виконувати подальшу суддівську діяльність; якщо він досягає граничного віку служби або настає кінець фіксованого терміну його перебування на посаді, або якщо його звільнено з посади згідно із процедурою» [42].

На міжнародно-правовому рівні є декілька інших нормативно-правових актів рекомендаційного характеру, які були прийняті і регулюють частково питання незалежності суддів. Наприклад,

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя № R (81) 7 від 14.05.1981 р. [48], Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 №2006/23 [49], Висновок №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів», Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи «Про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів і етичні норми, несумісні з посадою поведінку та неупередженість» та ін.

Зокрема, у Висновку Консультативної ради Європейських суддів (КРЕС) № 18 (2015) під назвою «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» підкреслюється, що «незалежність суддів не є прерогативою чи привілеєм і надається їм не для захисту власних інтересів, а в інтересах принципу верховенства права й усіх, хто прагне та очікує справедливості. Незалежність судової влади – засіб забезпечення неупередженості суддів» [50]. А у Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя зазначено, що «судді як особи є вільними і зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, із будь-якого боку, із будь-яких причин в процесі прийняття рішень. Судді є незалежними від своїх колег по суду, вищих посадових осіб. Судді є незалежними від виконавчих і законодавчих органів держави» [51].

Однак слід визнати, що розглянуті в даному розділі міжнародні акти є спеціалізованими актами, присвяченими питанню гарантування незалежності суддів.

Ці акти всебічно, глибоко і поступово встановили та розширили систему гарантій незалежності суддів, рекомендувавши кожній країні зробити свою систему і закріпити її в Конституції та законодавстві такої країни. Безперечно, з часом міжнародні акти вдосконалювали певні положення. Якщо ми проаналізуємо перші акти, вони більш поверхнево розглядають питання, пов'язані з гарантуванням незалежності суддів, в той час, як акти останніх часів, прийняті в останні часи, більш повно, глибоко і всебічно рекомендують урегулювати питання незалежності суддів, наполягаючи на тому, що ці питання мають бути чітко встановлені внутрішньодержавним законодавством, оскільки неврегулювання цих питань призводить до нерозуміння суддею свого положення і можливості і впливу на нього з боку третіх осіб.

2.2. Гарантії незалежності суддів та їх правове забезпечення в Україні

Гарантії незалежності суддів є критично важливими як у національних правових системах, так і на міжнародному рівні. Вони забезпечують неупередженість суддів, що є основою правосуддя та верховенства права.

Незалежність суддів є основою для справедливого розгляду справ. Коли судді не підлягають зовнішньому впливу, вони можуть приймати рішення, ґрунтуючись виключно на фактах і законодавстві, що забезпечує рівність усіх перед законом.

Гарантії незалежності суддів є важливими для захисту прав людини. Судді, які діють незалежно, можуть протистояти тиску з боку держави або інших впливових осіб, що дозволяє їм захищати права громадян, особливо у випадках, коли ці права можуть бути порушені.

Незалежні суди є ключовими для підтримки верховенства права. Вони забезпечують контроль за діями виконавчої влади, що запобігає зловживанням і корупції. Це особливо важливо в умовах зростаючого авторитаризму, коли державна влада може намагатися обмежити судову незалежність.

Закріплення гарантій незалежності суддів у вітчизняних правових джерелах відповідає міжнародним стандартам, таким як Європейська хартія статусу суддів тощо. Це підвищує довіру до правової системи як на національному, так і на міжнародному рівні.

Незалежність суддів сприяє стабільності правової системи. Коли судді можуть діяти без страху перед репресіями, це створює передумови для розвитку правової культури та довіри до судової системи. Гарантії незалежності також сприяють професійному розвитку суддів, оскільки вони можуть зосередитися на вдосконаленні своїх знань і навичок, не відволікаючись на політичні або соціальні тиски.

Таким чином, закріплення гарантій незалежності суддів на державному, а не тільки на міжнародному рівні є важливим не лише для забезпечення справедливого правосуддя, але й для зміцнення демократичних інститутів та захисту прав людини в Україні та за її межами.

Серед вітчизняних джерел найбільш повно відтворюють систему гарантій незалежності суддів такі джерела, як Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 [43]. До похідних можна віднести постанови Верховного Суду.

Переходячи до вітчизняних документів, спершу слід відзначити Конституцію України, положення якої вже аналізувалися вище.

Зокрема, це ст. 6, яка закріплює, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [9]. Це положення, хоча її загальним, проте встановлює взаємодію судових органів з виконавчою і законодавчою ланками влади.

Важливими слід визнати положення ст. 8, яка встановила, що «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [9]. Положення цієї статті також закріплюють основне місце судової влади і, виходячи з того, що звернення до суду для захисту прав і свобод людини гарантується державою, то і засади незалежності – це гарантії, які мають бути надані державою органу, який розглядає такі звернення.

Крім того, Розділ VIII «Правосуддя» Конституції України містить низку важливих гарантій незалежності суддів в Україні. Зокрема, корелюють з міжнародними стандартами, про які мова йшла в попередньому підрозділі, положення ст.124, що «делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення» [9].

Ст. 125 визначає важливу гарантію щодо створення та ліквідації судів: «Суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя... Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди... Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [9].

Ст. 126 Конституції України безпосередньо містить положення незалежність суддів: «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя обіймає посаду безстроково» [9].

Конституція України чітко закріплює підстави для звільнення судді. Це видається вірним, оскільки це дуже важливе питання, яке не може бути по-різному розтлумачено або врегульовано різними нормативними актами, які можуть вступати в колізію один з одним. Тому у ст. 126 Конституції України чітко перераховуються всі підстави для звільнення судді, зокрема:

- «1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна» [9].

Крім того, тією самою статтею закріплені випадки, коли повноваження судді припиняються:

- «1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 4) смерті судді;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину» [9, ст.127].

Стаття 130 гарантує «фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів... Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій» [9].

Окремо в Конституції зазначається, що «держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї» [9, ст.127]. Ця гарантія є вельми важливою, оскільки держава бере на себе забезпечення безпеки не тільки судді, але й членів його сім'ї. Дійсно, робота судді у разі, якщо він об'єктивно та неупереджено розглядає справу, може бути небезпечною і задля запобігання тиску, загрозам або іншому впливу на суддю безпосередньо або через його родину таке положення є важливою гарантією укріплення незалежності суддів в Україні.

У ст.127 Конституції України визначаються важливі гарантії, пов'язані з особистим життям та участю в соціумі: «Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої» [9]. А ст. 130-1 встановлює, що «для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування» [9].

Досліджуючи міжнародні акти, ми аналізували аналогічне положення, яке було рекомендовано міжнародною спільнотою для впровадження в вітчизняне законодавство. Зокрема, щодо того, що в свій вільний час суддя може займатися творчою, мистецькою або іншою діяльністю і ці види діяльності мають бути дозволені законодавством. Держава регулює, за яких умов суддя може займатися чи тією чи іншою оплачуваною роботою. Тому дане положення і його розміщення саме в Конституції України вказує на розуміння важливості даного положення і намагання України слідувати європейським векторам розвитку гарантій незалежності суддів.

Означена стаття також чітко перераховує вимоги до кандидатів на суддівську посаду: «На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності» [9, ст.127].

Вище ми також зазначали, що всі міжнародні акти, прийняті з приводу незалежності суддів, звертають увагу на необхідність внесення саме до змісту Конституції положень, пов'язаних з вимогами до суддів, для того, щоб не виникало різнотлумачень щодо даної посади, якостей та здібностей, необхідних для обрання або призначення на цю посаду. І Україна внесенням даного положення до Конституції України виконує ці вимоги міжнародних стандартів.

Питання призначення на посаду судді закріплено в ст.128 Конституції: «Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому

законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом» [9]. Дані положення деталізує Закон України «Про судоустрій та статус суддів», однак основні засади встановлені Конституцією, і це є правильним і важливим.

За аналізом ст. 129 Конституції доречно визначити, що визначаючи основні засади судочинства, законодавець окремо виділяє незалежність та верховенство права, що вказує на рівень визнання даної засади.

Ця ж стаття встановлює важливу гарантію, що «за неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності» [9].

Стаття 129-1 Конституції присвячена питанню обов'язковості рішення та його виконанню. При цьому одночасно вона встановлює важливу гарантію незалежності суду – сталість рішення, прийнятого суддею: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд» [9].

Стаття 131 Конституції присвячена статусу Вищої ради правосуддя, як органу, який:

- 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді;
- 4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
- 5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;
- 6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

- 7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- 9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України» [9].

Конституція встановлює основні положення про кількість та порядок обрання членів ВРП, строк їх повноважень, вимоги до кандидатів.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» деталізує положення Конституції, зокрема, засади організації судової влади, організаційні основи судоустрою, загальні положення статусу судді, порядок зайняття посади судді, питання дисциплінарної відповідальності судді, звільнення судді з посади та припинення його повноважень, загальні засади суддівського самоврядування, забезпечення суддів (суддівська винагорода, соціальне забезпечення), статус судді у відставці, організаційне забезпечення діяльності судів та інші питання.

Доречно відзначити, що Закон розрізняє незалежність суду і незалежність суддів. Положення про ці інститути знаходяться навіть в різних розділах Закону.

Окрема ст. 6 в першому розділі Закону присвячена питанню незалежності судів. Зокрема, закріплено, що: «Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на

безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом» [41, ст.6].

Дана частина статті присвячена боротьбі зі зловживаннями та тиском з боку учасників процесу на суддю, втручанням у здійснення правосуддя, впливом на рішення суду, про які мова йшла раніше, коли ми досліджували міжнародні акти, які встановлюють гарантії незалежності суддів. Дане питання є важливим, оскільки суддя має бути незалежним від будь-якого незаконного впливу і тому такі дії мають бути, по-перше, чітко заборонені законодавством і, по-друге, за них має бути встановлена відповідальність. Тому законодавець в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» чітко прописує не тільки загальне положення, що «суди мають бути незалежними», але і окремі моменти реалізації даної гарантії, зокрема, що навіть звернення до суду громадян, організацій, посадових осіб, які не є учасниками судового процесу, не розглядаються, якщо інше не передбачене законом. Це дуже важлива гарантія, оскільки суди могли б стати майданчиком для закидування численних звернень, скарг, зауважень щодо роботи суду і замість відправлення правосуддя вони займалися б відписуванням на ці звернення та зауваження.

Містить Закон про судоустрій і обмежувальні положення для владноможців: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади» [41, ст.6].

Таким чином, стаття 6 Закону «Про судоустрій та статус суддів» чітко визначає заборони обмеження та втручання в діяльність судів.

А в розділі III Закону міститься стаття 48 «Незалежність судді», яка закріплює основні вимоги та гарантії щодо особи судді: «Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на

основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом» [41].

Важливою гарантією, на нашу думку, є положення щодо того, що «суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора» [41].

Вважаємо, що окреме закріплення даних положень має важливе значення, оскільки суддя може прямо посилатися на норми Закону «Про судоустрій і статус суддів», коли сторони вимагатимуть від нього якісь пояснення по суті справ, які перебувають у його провадженні, і у випадках, коли він звертається з повідомленням про втручання в його діяльність, теж є чітке посилення на цей обов'язок судді. Закріплення на законодавчому рівні цих важливих моментів є запобіжником від зловживань з боку сторонніх осіб з метою впливу на суддю.

Частина 5 статті 48 Закону «Про судоустрій і статус суддів» чітко перераховує, що законодавець вважає забезпеченням незалежності судді:

- «1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- 2) недоторканністю та імунітетом судді;
- 3) незмінюваністю судді;
- 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;

7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;

8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;

9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;

10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

11) правом судді на відставку» [41].

Таким чином, закріпленням всіх цих складових на законодавчому рівні законодавець гарантує судді незалежність його від зовнішнього впливу та створення гарантій для прийняття всебічного, своєчасного та обґрунтованого рішення по справі.

В.А.Цувіна слушно зазначає, що «у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ розглядає питання саме особистої незалежності судді під час розгляду конкретної справи. У якості гарантій останньої можна виділити такі аспекти: особливість призначення на посаду судді та звільнення з неї; тривалість та стабільність строку повноважень; неможливість усунення з посади; фінансове та соціальне забезпечення суддів; незалежність від зовнішнього впливу на суддю з боку інших суддів та судів вищих інстанцій, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також сторін процесу; наявність зовнішніх атрибутів незалежності» [52, с.108].

Одночасно О.Г. Крижова обґрунтовує, що «незалежним має бути не лише суддя, а й судова гілка загалом» [29, с. 16]. А В.Городовенко проводить розмежування через аналіз їх правових статусів: «незалежність судової влади» відображає статус судової влади серед інших гілок державної влади, «незалежність суду» – статус суду як органу влади, «незалежність суддів» – статус посадових осіб, як носіїв судової влади» [53, с. 97].

Закон також закріпив, що «органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України та законом гарантій незалежності судді» [41].

Прийняттям даного положення обмежується вплив з боку органів законодавчої та виконавчої влади, чим формується рівновага в органах влади і гарантованість місця та значення судової влади серед інших гілок влади.

Розглянемо для прикладу таку гарантію незалежності судді, як недоторканність та імунітет судді.

Ст. 49 Закону встановлює, що «суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку... Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду... Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя... Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді» [41].

Таким чином законодавець всебічно передбачив всі можливі варіанти затримання або тимчасового відсторонення за підозри у вчиненні

діяння суддею або притягнення його до відповідальності та інші випадки, щодо яких у суді є додаткові гарантії. Він не є звичайним громадянином України, який притягується на загальних засадах. Для суддів встановлені особливі умови, оскільки можливий тиск і вплив на суддю шляхом застосування затримання або сфабрикування справ щодо нього, тощо.

«Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину» [41].

Таким чином Закон України «Про судоустрій і статус суддів» закріпив і деталізував основні положення, встановлені Конституцією України.

Серед важливих вітчизняних джерел, що торкаються питання незалежності суддів, слід також назвати Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004.

Зокрема, в даному Рішенні акцентується увага на тому, що «незалежність і недоторканність суддів... не є їхнім особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер і спрямована передусім на безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов'язків у здійсненні правосуддя» [43], а також зазначається, що «окремі вчені

Академії правових наук України вирізняють організаційну (інституціональну) та функціональну незалежність суддів. Перша полягає в тому, що судді не повинні підкорятися ні законодавчій, ні виконавчій владі і мають бути неупередженими, а визнаний Україною принцип верховенства права, вважають вони, забороняє «приймати законодавчі акти, що анулюють з ефектом зворотної сили рішення суду»; друга – у підкоренні суддів при здійсненні правосуддя тільки Конституції і законам України. Однією з функціональних гарантій, зазначають вони, є передбачена законом процедура здійснення правосуддя. Істотною конституційною гарантією незалежності суддів, наголошують науковці, є безстроковість обрання їх на посаду та недоторканність» [43].

Враховуючи вказане, Конституційний Суд України дійшов висновку, що «незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням» [43].

Крім того, в п 1.3 Рішення КСУ вказує: «Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України, можуть встановлюватися також законами. Не допускається зниження рівня гарантій незалежності і недоторканності суддів в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів» [43]. Тому він доходить висновку, що «Положення частини другої статті 126 Конституції України "вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється" треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо» [43].

Таким чином, Конституційний суд України також підтримує позицію, що незалежність суддів є складною категорією, включає в себе багато елементів, які мають бути забезпечені і гарантовані державою для того, щоб незалежність суддів мала можливість реалізуватися в судочинстві конкретної країни.

Одночасно слід зауважити, що в ЄСПЛ розглянута низка справ щодо порушення принципу незалежності суддів. Наприклад, Європейський суд з прав людини в рішенні від 22.07.2021 у справі «Гуменюк та інші проти України» зробив висновок, що, «змусивши суддів Верховного Суду України заново доводити свою професійну придатність, законодавець «серйозно підірвав правову визначеність і передбачуваність конституційних принципів незалежності судових органів» [54].

У іншій справі ЄСПЛ виявив порушення цієї ж конвенційної гарантії, зазначивши, що сумніви заявника щодо незалежності та

неупередженості суду були об'єктивно обґрунтованими. Суть справи полягала в тому, що у 1999 р. заявника було звільнено з посади менеджера та керівника ІТ-відділу в компанії, де він працював. Він звернувся до суду з позовом про скасування цього рішення і вимагав відшкодування шкоди. Національні суди задовольнили його вимоги в обох аспектах. Пізніше було розглянуто ще кілька проваджень, пов'язаних з визначенням збитків і виконанням вже прийнятого судового рішення. Заявник стверджував, що суд не був неупередженим і незалежним, оскільки народні засідателі, які брали участь у цих слуханнях, входили до складу судового органу, що раніше розглядав його справу.

За підсумками аналізу вітчизняного законодавства про незалежність суддів слід погодитись з В.І.Бенедиком, що «на законодавчому рівні в Україні враховані і імplementовані більшість із міжнародних (встановлених як на універсальному, так і міжнародному рівнях) стандартів гарантування незалежності суддів. Проте на практиці розглянуті гарантії досить часто ігноруються та порушуються, що відповідно зумовлює неможливість досягнення стану реальної незалежності суддів» [55, с.48]. Одночасно доречно погодитися з думкою Ю.Є.Полянського, що «для забезпечення реальної незалежності суддів не досить нормативного закріплення основних стандартів суддівської незалежності, а важливе реальне їх втілення життя та, на наше глибоке переконання, політична воля та висока правова свідомість кожного» [37].

Висновки до розділу 2

В даному розділі проаналізовано систему міжнародних та вітчизняних джерел правового забезпечення гарантій незалежності суддів.

Гарантії, які встановлюються міжнародними нормативними актами для суддів всіх країн світу, безперечно, основними джерелами, які мають бути проаналізовані та на які будуть посилалися і в Україні для гарантування незалежності суддів.

На даний момент прийнята ціла низка міжнародних правових актів, які регулюють означене питання.

Серед них слід назвати Європейську конвенцію з прав людини, Основні принципи незалежності судових органів 1985 р., Рекомендації №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13.10.94 р., Європейська Хартія про статус суддів 1998 р. та деякі інші.

На міжнародно-правовому рівні є декілька інших нормативно-правових актів рекомендаційного характеру, які були прийняті і регулюють частково питання незалежності суддів. Однак слід визнати, що розглянуті в даному розділі міжнародні акти є спеціалізованими актами, присвяченими питанню гарантування незалежності суддів.

Ці акти всебічно, глибоко і поступово встановили та розширили систему гарантій незалежності суддів, рекомендувавши кожній країні зробити свою систему і закріпити її в Конституції та законодавстві такої країни. Безперечно, з часом міжнародні акти вдосконалювали певні положення. Якщо ми проаналізуємо перші акти, вони більш поверхнево розглядають питання, пов'язані з гарантуванням незалежності суддів, в той час, як акти останніх часів, прийняті в останні часи, більш повно, глибоко і всебічно рекомендують урегулювати питання незалежності суддів, наполягаючи на тому, що ці питання мають бути чітко встановлені внутрішньодержавним законодавством, оскільки неврегулювання цих питань призводить до нерозуміння суддею свого положення і можливості і впливу на нього з боку третіх осіб.

Серед вітчизняних джерел найбільш повно відтворюють систему гарантій незалежності суддів такі джерела, як Конституція України, Закон

України «Про судоустрій і статус суддів», а також Рішення Конституційного Суду України у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004. До похідних можна віднести постанови Верховного Суду.

За аналізом ст. 129 Конституції доречно зауважити, що визначаючи основні засади судочинства, законодавець окремо виділяє незалежність та верховенство права, що вказує на рівень визнання даної засади.

Враховуючи вказане, Конституційний Суд України в рішенні від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу дійшов висновку, що «незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням» [43].

Таким чином, Конституційний суд України також підтримує позицію, що незалежність суддів є складною категорією, включає в себе багато елементів, які мають бути забезпечені і гарантовані державою для

того, щоб незалежність суддів мала можливість реалізуватися в судочинстві конкретної країни.

Аналіз реалізації положень вітчизняного законодавства щодо незалежності суддів виявляє певну проблему: хоча в Україні на законодавчому рівні враховано та імplementовано більшість міжнародних стандартів гарантування незалежності суддів, як на універсальному, так і на регіональному рівнях, проте на практиці ці гарантії часто ігноруються та порушуються, що унеможлиблює досягнення реальної незалежності суддів.

Тому слід зробити висновок, що для забезпечення справжньої незалежності суддів недостатньо лише нормативного закріплення основних стандартів суддівської незалежності; важливо також їх реальне впровадження, на що, на наш погляд, необхідні політична воля та висока правова свідомість кожного.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведеного дослідження, метою якого є визначення змісту конституційно-правових гарантій незалежності суддів в Україні, стану правового регулювання та проблем і недоліків судової практики з метою обґрунтування способів вирішення проблем правозастосовної діяльності при реалізації положень про незалежність суддів в Україні, ми дійшли наступних висновків.

Доречно погодитися з деякими дослідниками, що «доктрина конституціоналізму, вихідні засади якої відображено в чинній Конституції України, передбачає існування в державі конституційної системи правління, що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів і методів правління, оснований на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління. Інституційною гарантією функціонування такої системи є принцип поділу державної влади на гілки, кожна з яких відповідальна за виконання відмінних функцій і «забезпечує рівність і справедливість у владних діях» [35, с.11].

За підсумками аналізу різних думок і позиції щодо визначення поняття незалежності суддів доречно зазначити, що незалежність виступає конституційним принципом як організації, так і функціонування судів, а також професійної діяльності суддів.

Незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством та учасниками судового процесу, сприймається як важлива соціальна цінність і досягнення сучасного демократичного суспільства. Судочинство може стати справжнім правосуддям лише тоді, коли його здійснює незалежний суддя. З іншого боку, судді не можуть ефективно виконувати свої обов'язки без довіри суспільства, оскільки вони є його частиною і служать йому.

Слово «принцип» походить від латинського терміна, що означає «основа», «базові засади» та «основні положення». Принципи – це ключові засади, закріплені в законодавстві, які відображають суть правосуддя. Найважливішою характеристикою принципів є їх правовий характер. Вони закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», міжнародних договорах, угодах, конвенціях, ратифікованих Верховною Радою України, Рішеннях Конституційного Суду України, а також у Кримінальному, Цивільному, Господарському процесуальних кодексах та Кодексі адміністративного судочинства України.

Можна відзначити, що принцип незалежності суддів є основоположним у всіх видах судочинства, оскільки він забезпечує гарантію прийняття судом законних рішень, що ґрунтуються виключно на чинному законодавстві, без впливу або думки різних органів державної влади, посадових осіб, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації, окремих громадян, а також висновків слідчих, прокурорів та інших осіб.

Незалежність суддів також забезпечується в процесі розгляду конкретних справ у суді, при цьому будь-який процесуальний вплив на суддю з боку інших судів або керівників суду є неприпустимим.

Гарантії, які встановлюються міжнародними нормативними актами для забезпечення незалежності суддів, безперечно, є дороговказом для вдосконалення законодавства конкретних країн, в тому числі і України.

На даний момент прийнята ціла низка міжнародних правових актів, які регулюють означене питання. Серед них слід назвати Європейську конвенцію з прав людини, Основні принципи незалежності судових органів 1985 р., Рекомендації №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13.10.94 р., Європейська Хартія про статус суддів 1998 р. та деякі інші акти.

Ці акти всебічно, глибоко і поступово встановили та розширили систему гарантій незалежності суддів, рекомендувавши кожній країні зробити свою систему і закріпити її в Конституції та законодавстві такої країни.

Було виявлено, що з часом міжнародне регулювання вдосконалювалось. Перші міжнародні акти більш поверхнево розглядають питання, пов'язані з гарантуванням незалежності суддів, в той час, як акти, прийняті пізніше, більш повно, глибоко і всебічно рекомендують урегулювати питання гарантій незалежності суддів, наполягаючи на тому, що ці питання мають бути чітко встановлені внутрішньодержавним законодавством.

Серед вітчизняних джерел найбільш повно відтворюють систему гарантій незалежності суддів такі джерела, як Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також Рішення Конституційного Суду України у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004. До похідних можна віднести постанови Верховного Суду.

За аналізом ст. 129 Конституції доречно зауважити, що визначаючи основні засади судочинства, законодавець окремо виділяє незалежність та верховенство права, що вказує на рівень визнання даної засади.

Враховуючи вказане, Конституційний Суд України в рішенні від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу дійшов висновку, що «незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком

притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборобою суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням» [43].

Таким чином, Конституційний суд України також підтримує позицію, що незалежність суддів є складною категорією, включає в себе багато елементів, які мають бути забезпечені і гарантовані державою для того, щоб незалежність суддів мала можливість реалізуватися в судочинстві конкретної країни.

Аналіз реалізації положень вітчизняного законодавства щодо гарантій незалежності суддів виявляє певну проблему: хоча в Україні на законодавчому рівні враховано та імплементовано більшість міжнародних стандартів гарантування незалежності суддів, як на універсальному, так і на регіональному рівнях, проте на практиці ці гарантії часто ігноруються та порушуються, що унеможлиблює досягнення реальної незалежності суддів.

Тому слід зробити висновок, що для забезпечення справжньої незалежності суддів недостатньо лише нормативного закріплення основних стандартів суддівської незалежності; важливо також їх реальне впровадження, на що, на наш погляд, необхідні політична воля та висока правова свідомість кожного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галайденко Т. В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2013. 22 с.
2. Прохоров П. І. Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 5. С.57-64.
3. Germany's Constitution (2012). URL: www.constituteproject.org.
https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012.pdf.
4. The Spanish Constitution (1978). URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.
5. Constitution of Japan (1947). URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html.
6. The Constitution of Italian Republic (1947). URL: <http://www.jus.unitn.it/dsg/pubblicazioni/costituzione/costituzione%20genn2008eng.pdf>.
7. Pekinski tezy schodo pryntsypiv nezalezhnosti suddiv iurydychnoi asotsiatsii krain azijskoho ta tykhookeanskoho rehionu (LAWASIA). (1995, January 1). URL: [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j78).
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j78.
8. Декларація щодо принципів незалежності судової влади, прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи від 14.10.2015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU15093>.

9. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Незалежність суддів. Юридична енциклопедія, т. 4. : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр.енцикл., 2002. 720 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач та гол. редактор В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2006. 1728 с.
12. Рекомендація СМ-Рес (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
13. Москвич Л.М. Незалежність суддів: соціальний та правовий аспект. Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30–31 березня 2005 р. Х. ; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 142–147.
14. Василевич М.В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2010. 17 с.
15. Хіміч В.М. Незалежність суддів та організаційні засади забезпечення їх діяльності. *Судова апеляція*. 2009. № 1(14). С. 118–123.
16. Аскеров С.С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 199 с.

- 17.Гудима М.М. Незалежність суддів як конституційний принцип та деонтологічна засада суддівської професії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С.748-755.
- 18.Конституція України : наук.-практ. коментар / ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. Харків : Право; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
- 19.Пушкар С.І. Незалежність судді та судової влади як одна з основних цінностей сучасної демократичної держави. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 233–237.
- 20.Маляренко В. Актуальні проблеми становлення судової влади в Україні. *Право України*. 1996. № 1. С. 31-36.
- 21.Кондратова І. Етична основа суддівської професії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 257–261.
- 22.Кононенко В.І. Неупередженість суддів. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. №2. С. 58-59.
- 23.Галайденко Т. В. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації». *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. №3. С.28-40.
- 24.Сердинський В. Незалежність судді: організаційні гарантії. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31), vol. 2. С.164-170.
- 25.Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.

26. Прилуцький С.В. Незмінюваність суддів в Україні: конституційно-правове регулювання та проблеми реалізації. *Публічне право*. 2017. №1. С.73–82.
27. Кравчук В.М., Юхимюк О.М. Статусні принципи правового статусу суддів. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. Вип. 3 (5). С. 104-120. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/5/8.pdf>.
28. Кухта М.М. Конституційно-правові засади формування корпусу професійних суддів: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд.. юрид. наук зі спец. 12.00.02. Ужгород, 2019. 189 с.
29. Крижова О.Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 15–18.
30. Кучинська О.П., П., Циганюк Ю.В. Системність поняття «незалежність суду». *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 94–100.
31. Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд.. юрид. наук зі спец. 12.00.01. Львів, 2012. 194 с.
32. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 197 с.
33. Гринюк В.О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С.131-135.
34. Назимко Є.С., Буга Г.С. Принцип незалежності суддів. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С.61-64.
35. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / переклад Р.Семків. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. 386 с.

- 36.Бориславська О. Незалежність судової влади як умова існування конституціоналізму. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. №12. С.57-61.
- 37.Полянський Ю.Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 80-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2011_10_9.
- 38.Теорія держави і права: Навч. посібник / А.М. Колодій, В.В.Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. В.В. Копейчикова, С.Л. Лисенкова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 320 с.
- 39.Колодій А.М. Принципи права України. Київ: Юрін-ком Інтер, 2007. 208 с.
- 40.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків, 2002. 656 с.
- 41.Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
- 42.Європейська Хартія про статус суддів: Організована Радою Європи 8-10 липня 1998 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>.
- 43.Рішенні Конституційного Суду України за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 №19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>.
- 44.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950: Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- 45.Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29.11. 1985

- та 13.12.1985. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
- 46.Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text.
47. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
- 48.Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя № R (81) 7 від 14.05.1981 р.
 URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>.
- 49.Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 №2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 50.Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів щодо позиції судової влади та її відносини з іншими гілками влади в умовах сучасної демократії. URL:
[http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6).
- 51.Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя, Монреаль 1983 р.). URL:
https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf
- 52.Цувіна Т.А. Незалежність суду як елемент права на суд у цивільному судочинстві. *Юрист України*. 2014. № 2. С. 101–109.
- 53.Савченко А.В., Останін В.О. Недотримання принципу законності в українському судочинстві як причина порушень прав та інтересів громадян. *Науковий вісник НАВС*. 2011. № 4. С. 93–103.

- 54.Рішення Європейського суду з прав людини від 22.07.2021 у справі «Гуменюк та інші проти України». URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-211125%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-211125%22]})
- 55.Бенедик В.І. Гарантії незалежності суддів в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2015. № 16. Том 1. С.46-49.